

Flurs ord il curtin de Lumerins : spirituals e muniessas oriunds da Lumbrein

Autor(en): **Solèr, Leonard**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **26 (1938)**

PDF erstellt am: **25.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882173>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

FLURS ORD IL CURTIN DE LUMERINS

Spirituals e muniessas oriunds da Lumbrein

Nies nunstunclenteivel perscrutader dell' historia ecclesiastica grischuna, il Reverendissim signur sextar e penitenziar della catedrala de Cuera, Sur Dr. Gion Giachen Simonet, giavischa ella prefaziun de sia impurtonta ovra davart il spiritualessar secular catolic dil Grischun («Die katholischen Weltgeistlichen Graubündens») che sia lavur possi stimular ils plevons de continuar e completar quels studis. A quei giavisch vul igl autur della presenta ovretta corrispunder, la quala el ha titulau: **Flurs ord il curtin de Lumerins**, q. e. Spirituals e muniessas oriunds da Lumbrein.

Igl intent della presenta lavur ei de dar in maletg della veta e digl operar dils spirituals oriunds da Lumbrein sin fundament dellas fontaunas historicas els concernents archivs parochials, de studis publicai ed era della tradiziun populara, sco era de clamar en memoria nossas soras della misericordia. Igl autur secrei d'anflar cun quell' ovretta igl interess de nies pievel. Per engrazieivladat dedichescha el il fretg de sias scrutaziuns al valent historicus Revdm. Sur Canoni Dr. Simonet, engraziand era a tuts Augsegners, ch'han buntadeivlamein susteniu el enten rimnar il material per il present studi.

Sur Leonard Solèr
decan dil capetel sursilvan.

Flurs ord il curtin de Lumerins

Studi historic de Leonard Solèr, decan

I. Il curtin de Lumerins

Curtin de Lumerins numnein nus ella presenta lavur il bein situau e sulegriv vitg de Lumbrein e contuorn, la tgina dils nobels de Lumerins, cavaliers e ministerials digl uestg de Cuera e sez possessurs de beins e dretgs signurils en Lumnezia. La contrada dadens il vitg de Lumbrein formava el temps antic in lag, ina maretta ni marina, la quala ei plitard rutta ora sut la cultira de Lumbrein. Quella maretta u marina sto haver dau il num al liug, pertgei ellas pli veglias scartiras senumna el Lamarine Lumarine, Almarins e lu Lumarene, Lumarins, Lumerins, Lumbrintium, Lombarenum, oz Lumbrein. Ils signurs de Lumerins, che meinan per arma in clar flum atras verdas pradas, ein pia

LUMERINS

de considerar per ils signurs de Lumbrein, nua ch' els han gia baul possedi in casti. Egl urbari digl imperi, che datescha dal temps de Ludovic il pietus, pia da ca. anno 830, vegnan denter vitgs e beins funsils en Lumnezia era numnai ils signurs Rugo e Richpert de Lumarine, che pagan lur contribuziun annuala al-

Vitg de Lumbrein e cultira

la cruna. Tenor il rodel d'entradas della catedrala de Cuera dil medem temps existeva ad Almarins in mulin, che debitava annualmein 6 curtaunas fava e 6 nuorsas alla baselgia ed habitavan ad Almarins 6 ministerials e 2 colons a Lumarene, ils quals pagavan la dieschma. El XIII tschentaner sutscrive tenor Codex diplomaticus I in cert Heinric de Lumerins in document dils 27 de december 1231, fertont ch' in Condrau de Lumerins porta la gnefla d'avat de Mustér 1237—1247. Duront ils suandonts tschentaners vegnan ils de Lumerins menzionai en differents documents denter ils possessurs de beins e dretgs signurils en Lumnezia e ministerials digl uestg de Cuera e dils comts de Sax, che habitavan a Degen.

L' historia dat perdetga dell' impurtonta rola ch' ils de Lumerins han giugau duront plirs tschentaners ella politica, administraziun e giudicatura en Lumnezia sco era ella Ligia Grischia. Joannes de Lumbrins ei staus igl emprencauligia (Landrechter) 1424. In auter Joannes de Lumbrins, numnaus Hans de Lumbrins, il giuven, medemamein mistral en Lumnezia e Cauligia, ha battiu sco menader ella battaglia della Tgalavaina cun siu cusrin, il herox Benedetg Fontana, ch' ha giu per mumma Madleina de Lumerins, onda de Hans. (P. A. Vincenz «Ils landrechters della familia de Lumbrins», Ischi XXI, p. 17). Era il poet Lemnius fa honorifica menziun ded el en siu epos Raeteis. Vide cantus V. Perdetga monumentala dils nobels de Lumerins ei lur vegl casti a Lumbrin, aunc oz bein conservaus ed habitaus. Mo la tradiziun ed era segirs fastitgs de sulom meinan il scrutader tier in aunc pli vegl casti,

staus situaus sil crest sut vischnaunca che vegn oz numnaus Cresta de Maus. Fastitgs e docu-

Casti de Lumerins

ments dattan perdetga che Lumbrein possede-
deva gia el XIV tschentaner, numnadamein
1345, ina caplutta che fuva filiala de Pleif. Sco
igl ei constatau han paders della ven. claustra

de Mustér administrau e provediu quella filiala entochen la separaziun dalla parochiala de

Lumbrin: Baselgia, casa pervenda e casa Agosti

Pleif, probabel entuorn ils 1513, pastoront cheu in Sur Caspar Capaul sco curat da 1510—20. (Dr. Simonet, Spiritualessen, p. 81).

Tgei spirituals han provediu da 1520—65 la curazia de Lumbrein ei buca d'eruir dals cudschs vegls, fertont ch'igl urbari vegl de Lumbrein fa pér igl onn 1565 menziun d'in Sur Aegidius Gotschalk sco emprem plevon de Lumbrein. Ses proxims successurs ein stai Canonì Caspar de Mont (genealogia de familia) e lu tenor urbari vegl Sur Gion Schwyzer e Sur Placi de Turre de Trun, e da 1638—81 Cristian Arpagaus I de Cumbel (Cf. Dr. Simonet, l. c.). Els onns della pastoraziun de quei zun meriteivel spiritual Sur Arpagaus, decan dil capetel sursilvan, ei la presenta baselgia parochiala vegnida baghiada. Ella ei vegnida consecrada 1649 e dedicata a S. Martin, uestg. Sur Arpagaus havessi giu bugen la porta baselgia engiu e buca ensiviars en bucca al criu serenezi. Mo sco la tradiziun di, hagian ils de Cabalzar sur baselgia cugl impressari Agosti dau la presenta direcziun. Il feagl digl impressari Agosti, oriunds dalla Val S. Giacun, ha spusau la feglia ord menzionada familia de Cabalzar ed ha allura eregiu la casa patriziala sur baselgia, che porta l'arma Agosti. Quella casa, ussa veglia e decadenta, ei avon paucs onns vegnida scarpada giu per far plaz alla casa nova de sgr. Mistral Gion Bistgaun Capaul-Casaulta, ussa cusseglier guvernativ.

Entuorn la veglia villa de Lumerins, igl hodiern vitg Lumbrein, ein fetg baul, positivamein gia el XV e XVI tschentaner segruppai uclauns dretg e seniester dil Glogn, numnadamein Silgin, Pruastg e Surrin da vart dretga, Farglix, Nussaus, Molina e Curtinatsch dalla vart senastra mo sulegliva dil Glogn. Tenor las novissimas excavaziuns e scrutaziuns a Crestaulta

(Surrin) ei quella contrada stada habitada gia varga 1000 onns avon Christus.

Pietad e premura baghegian casas a Diu. Aschia ha igl uclaun de Silgin obteniu gia 1643 sia biala caplutta, dedicata a s. Bistgaun, marter ed il hof sur Farglix 1662 sia baselgietta, dedicata agl apiestel s. Andriu, ch'ha allura dau il num a quei liug, fertont che la baselgietta de Surrin ei vegnida baghiada pér 1695 e dedicata al sogn dils affons, s. Clau. Quei ei daventau dal temps che Sur canoni Gieri de Cabalzar fuva plevon a Lumbrein (Cf. Dr. Simonet, l.). Probabel existeva leu gia avon ina pintga caplutta, che fuva buca sufficienta pli alla populaziun de lu.

Tenor igl urbari vegl dumbrava il vitg de Lumbrein 1708	304 habitonts
igl uclaun de Surrin	99 »
Silgin e Pruastg	89 »
Farglix, S. Andriu, Nussaus-Cla- vaus schumials, cun Molina e Curtinatsch	87 »

L'entira pleiv de Lumbrein haveva pia gliez onn ina populaziun de 579 olmas

Anno 1737, dal temps de Sur Pieder Tini, dumbrava la pleiv de Lumbrein la suandonta populaziun:

	habitonts
Lumbrein vitg	282
Surrin	91
Silgin e Pruastg dadens e dado	89
S. Andriu, Farglix dadens e dado cun Nussaus, Molina su e sut, Curtinatsch su e sut	76
Total	538

Anno 1760, pia suenter bi e bein 2 decennis, dil temps che Sur Gion Beder da Tujetsch fuvva plevon de Lumbrein, vegn registrau la suandonta populaziun:

	olmas
Vitg Lumbrein	290
Surrin	78
Silgin e Pruastg	112
S. Andriu, Farglix, Nussaus cun Molina e Curtinatsch	50
Total	520

Quella digren della populaziun ei ida vivon il proxims onns, aschia ch' il vitg de Lumbrein dumbrava 1776

	282 habitonts
Surrin	66
Silgin	62
Ils Pruastgs	42
S. Andriu, Farglix e Nussaus	53
Total	505 habitonts

Ils uclauns Molina, Curtinatsch su e sut fuvan par' ei gia morts ora. Anno 1860 stava la populaziun della pleiv cun 504 olmas aunc, schegie fleivel, silla medem' altezia. Da lu naven ha ei denton pegliau carschen, aschia ch' il vitg de Lumbrein cun S. Andriu, Farglix e Nussaus dumbrava 1888

	389 habitonts
Surrin	78
Pruastg dadens	13
Pruastg dado	12
Silgin	41
Total	533 habitonts

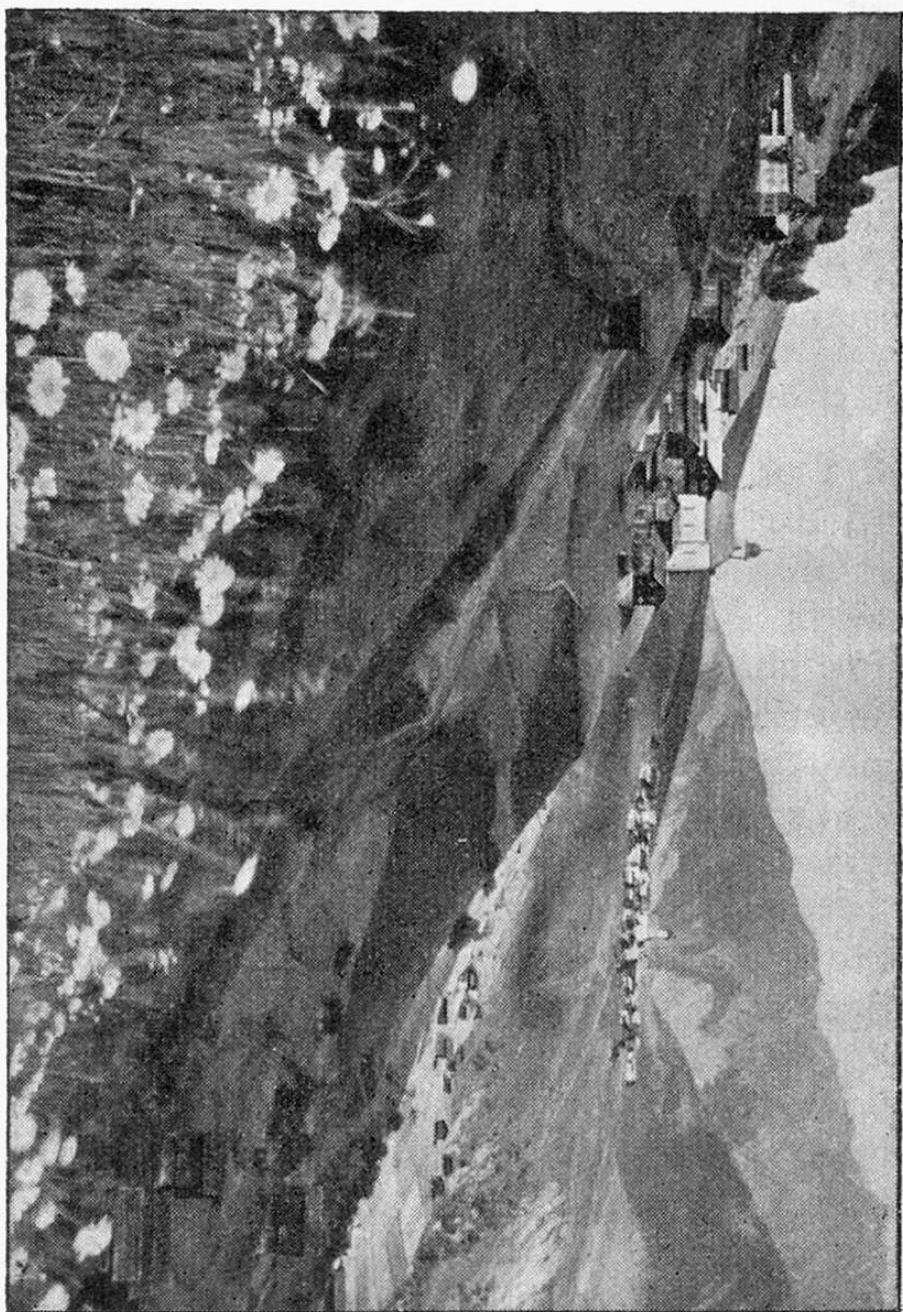
Els suandonts decennis ei la populaziun pusppei ida anavos e quei bein per motiv della

ualti numerusa emigraziun de giuvens ell' America. Tuttina stava la populaziun della pleiv de Lumbrein 1935 en carschen.

Lumbrein vitg dumbrava	382 habitonts
Surrin	79
Silgin	38
Prastg dadens	13
Pruastg dado	20
S. Andriu	21
Nussaus	17
Total	570 habitonts

Igl uclaun Farglix cun treis casas, che fuva aunc de miu seregurdar habitaus dallas familias Gion Giachen Solèr, Martin Antoni Solèr e Gion Martin Gartmann e dumbrava buca meins che 24 avdonts, ei vegnius isolaus totalmein cuort suenter la mort dil enconuschent ed empau original Gion da Farglix, naschius 1829 dals respectai geniturs Rest Giusep Solèr e Maria Catrina, nata Casanova e morts 1894. Dr. Jörger ha romantisau el en siu cudisch «Die letzten Schattenauer». Dellas autras treis familias ein mes cars geniturs e fargliuns setratgs e secolocai a S. Andriu, medemamein ils survivents de Gion da Farglix, fertont che la familia Gartmann ei emigrada. Las treis casas ein vegnidas fatgas giu, aschia ch'igl anteriur uclaun Farglix exista buca pli auter che en baghetgs d' economia purila.

A Farglix dado ei restau in sulet clavau, fertont che a Farglix dadens, nua che duas casas existevan pli da vegl, stattan aunc 7 clavaus bein sidretg per retscheiver sut tetg la raccolta de graun e fein dils buns funs dil contuorn.

S. Andriu e Farglix

II. Flurs ord il curtin de Lumerins

Suenter quella descripziun historica e geografica dil curtin de Lumerins, porschida per megliera orientaziun de lecturs e lecturas, vulein nus entrar el curtin sez, ch'ei schi bein circumdaus da majestus cuolms, da vals, uauls e pradas, per contemplar e descriver las flurs, che han els onns e tschentaners vargai cheu verdegau e prosperau per l'honor dil divin scaffider sco era pil salid dils carstgauns. Tgeininas ein quellas flurs? Quellas ein spirituals e muniessas oriunds da Lumbrein.

Avat Condrau de Lumerins

Igl ei bein de capir, ch'igl emprem spiritual oriunds da Lumbrein ei in de Lumerins. Il datum de sia naschientscha ei buca staus d'eruir, ed era buca il num de batten. Ei constat denton ch' in de Lumerins ei daventaus conventual della claustra de Mustér cul num Condrau (Conrad). Cul num Conrad I ha el sco avat purtau la gnefla de s. Sigisbert da 1237—1247. Avat Conrad I de Lombareno, q. e. de Lumerins, vegn numnaus en in document de Papa Honorius III dils 13 de november 1237 per la claustra de Mustér. Cf. Mohr, cod. dipl. I. no. 214. Egl archiv cantonal de Turitg sesanfla in document original, screts da quei medem avat Conrad I de Lumerins e dataus dils 14 de fevadur 1237. El porta il sigil dils de Lumerins cun l'arma: in clar flum percurrend verda prada ed il sigil dil convent della claustra de Mustér (Hoppeler, studis per l'istoria della claustra de Mustér pag. 10). Havend siu antecessur Gualfred buca administrau bein ils beins

della claustra e schau luc fetg alla disciplina claustrala, ha avat Conrad de Lumerins giu ina greva posiziun, tont economicamein sco ariguard l' autoritad. Sco ei para fuva el denton in um de profund spért religius e practics en fatgs d' economia. Sco P. Adalgott, il meriteivel cronist della claustra de Mustér, scriva en siu «Album Disertinense» ei igl excellent avat Conrad sedaus tutta breigia de recuperar quei che siu antecessur haveva schau ir en decadenza.

Avat Conrad de Lumerins ei era semussaus beneficents e meriteivels ordeifer la claustra. El ei il generus donatur digl altar dedicaus a s. Placi e s. Sigisbert ella catedrala de Cuera. Ses onns de meriteivel operar sco avat ein denton stai mo in bien decenni. Tenor ils cudischs de mortoris de nossa catedrala ei el morts ils 9 de november digl onn 1247, laschond anavos la buna memoria de siu meriteivel operar per Diu e sia claustra.

Ulteriurs spirituals oriunds da Lumbrein ord il XIII tschentaner ein buc enconuschents. Medemamein buca dil XIV tschentaner. Senza dubi ha il curtin de Lumerins madirau era els proxims tschentaners flurs pil Segner. Il dent dil temps ha denton miers naven ellas, senza schar fastitgs de quellas. Ellas ein screttas mo el cudisch della veta perpetna.

El XV e XVI tschentaner entupein nus **Gion Duff Tumasch de Lumerins**, 1495 caplon a Duin e **Plasch de Lumerins**, 1496 caplon a Surcasti e dapi 1518 a Degen. Cf. Simonet, Spiritualessen.

Cun l'entschatta dil XV tschentaner havein nus puspei fastitgs d'in augsegner oriunds da Lumbrein e quei ella persuna de

Sur Decan Caspar Capaul

El compara da 1510—1520 sco curat de Lumbrein (Dr. Simonet, Spiritualessen secular, p. 81). Sut el, probabel 1513, ei la dismembraziun de Lumbrein da Pleif daventada. (Dr. Simonet, l. c. pag. 81). Quei factum lai supponer, ch' el ei staus in spiritual cun clara egliada per ils basegns dil temps, energics e premuraus per ina regulara e prospereivla pastoraziun. La reformaziun stava gia sin porta ed ins sesanflava en in temps che garegiava adequatas reformas sin terren religius. Hercli u Hartvig de Capaul e Gielgia de Mont ein ils geniturs de Sur Caspar Capaul. Il bab fuva setratgs a Vella entras sia maridaglia e figurescha gia 1477 sco pussent possessur de fons. Che la familia Capaul possedeve era beins a Lumbrein seresultescha d'in document de 1534, tenor il qual Benedetg de Capaul, frar de Hercli, representa ils affons de Hercli, che fuvan gia morts, avon dretg a Vella en ina questiun pervia de schischom a Lumbrein.

Da 1480—89 ei Hercli Capaul ugau episcopal della Lumnezia. Da 1490—1495 funzionescha el sco ugau episcopal a Fürstenau e da 1495—99 a Fürstenburg el Tirol. El acquista il dretg de burgheis a Cuera, daventa cusseglier e lu president dil marcau. Sco um dellas armas ha el giugau ina impurtonta rolla ell' uiara sueva ed ei sedistinguius ella battaglia della Tgalavaina, nua ch' el ha suenter la mort de Benedetg Fontana surpriu il suprem commando sur

dellas truppas grischunas, ch' el ha allura menau alla victoria. Dallys Treis Ligias eis el vegnius delegaus tier la contractivas de pasch a Basel. Suenter l' uiara eis el puspei en survetsch digl uestg de Cuera a Fürstenau. 1512 stat el sco commandant alla testa della truppa della Ligia grischa, ch' ha conquistau la Valtellina e Milaun.

Il bab de Sur Caspar fuva pia in dils pli distingui Grischuns de siu temps. Da lez essen nus denton pli bein informai che de siu feigl, malgrad las aultas dignitads ecclesiasticas, ch' el ha contonschiu. Il datum de naschientscha de Sur Caspar ei buca d' eruir, ni els cudischs de Lumbrein ni a Pleif. El astga denton cun buna probabilitad vegnir mess entuorn 1480. Suenter 10 onns de pastoraziun a Lumbrein figurescha Sur Caspar de Capaul da 1519—1526 sco student della teologia all' universitad d'Orléans, mo surpren lu puspei la pleiv de Lumbrein. Da 1529—1540 eis el vicari general della diocesa e decan della catedrala de Cuera. (Tuor Chr., *Il canonis residenzials de Cuera. Annuari d. Soc. historica dil Grischun. 1904*). Decan Capaul ei morts 1540 e satraus a Cuera.

Notizias historicas davart la schlateina Capaul

La schlateina sursilvana Capaul tonscha lunsch anavos els tschentanners. Els ein d' origin purs, gliעד cumina en nossas valladas renanas, libers e nunlibers, che formulavan bugen lur num de schlateina cun la preposiziun ca = casa. La familia entscheiva a senumnar suenter la casa dil bab, el temps ch' ils nums de familia entscheivan e seformar. Aschia compara il num Capaul d'entschatta ella fuorma Casa Pau-

li, Capaul, sco Casa Petri, Capeder, Casa Balzer, Cabalzar etc., els drovan magari era mo la fuorma Paul, p. ex. Paul Ott, Gion Paul. Sut influenza dils survetschs jasters adopteschan ils Capauls de Flem pli tard la fuorma Capol, che compara era ad Andiast.

Igl εμπrem comparan ils Capauls a Lumbrein e Flem (Casura, cudisch d'armas p. 21), nua ch' els han era acquistau lur pli ferma posiziun. Fetg propagada ei la schlateina el territori dils Libers de Laax, ton en Surselva sco en Tumliasca e Montogna e quei buca mo a Lags e Sevgein etc., mobein era a Schluein, Falera, Ruschein, Andiast, Uors, Breil, Trun etc. A Cuera ein els stai etabli en diversas posiziuns. Ina lingia ei stada domiciliada en Val Mustair mo ei leu morta ora avon ca. 100 onns.

La schlateina Capaul vegn menzionada gia 1410 en in document. Ils Capauls de Sevgein comparan en in document de 1423, tenor il qual in consorzi de Libers de quei liug ha priu si per tscheins dal comt Rudolf de Werdenberg a Schluein l' alp Setter sur Siat.

A Flem occupeschan els gia el 15. tschentaner la mistralia e portan il tetel de giuncher. Mistral Paul Ott, Otto Capaul, ei gia 1459 cau della Ligia grischa e vala leu per in dils pli distingui umens de siu temps. Igl onn 1489 ha imperatur Frideric III confirmau a Hercli e Guglielm Capaul e lur familia la nobilitad e dau in diplom d' arma. Quella muossa in paliet d'aur sin funs ner. Ulteriurs detagls davart ils Capols de Flem sesanflan el Lexicon historic biografic della Svizzera, pag. 489.

El vegl urbari de Pleif ein ils Capauls oriunds da Lumbrein numnai e documentai dapi la mesadad dil XV tschentaner e suenter. Tenor Moor, Historia della Rezia, ha in Gion de Capaul cumprau 1483 da comt Gion Peter de Sax, sesents a Degen, la dieschma a Glion ed ella Foppa. Ils Capauls ein stai ugaus episcopals en Lumnezia, mo era a Fürstenau, Fürstenburg e figureschan el XV tschentaner sco ministerials a Munt s. Gieri, a Glion, Trin, Zenzras ed Aspermont. Capauls comparan savens sco mistrals, els uffecis dellas Ligias en Valtellina e Maienfeld ed en survetsch diplomatic. Biars han fatg survetsch militer egl jester, nua

CAPPAUL

ch' els ein era sedistinguì. Cunzun era el 16., 17. e 18. tschentaner giogan ils Capauls in'impurtonta rolla politica ellas Ligias. Plirs representants della familia han occuppau igl ault uffeci de Cauligia ella Liguria grischa. Colonellit, Carl de Capol ha a siu temps fatg vastas perscrutaziuns davart la schlatteina Capaul. Sias materialias ha el deponiu sut il num Capoliana en la biblioteca cantonala.

Il curtin dils Lumerins ha pér suenter liung temps puspei prosperau e produciu ina flur sacerdotala. Quella desiderada flur ei

Sur Leonard Gartmann

Sia tgina ei stada egl uclaun de Surrin, nua ch'el ha viu la glisch dil mund ils 24 de november 1662. Ses geniturs fuvan Giachen Hasper Gartmann e Catrina. Sco la schlateina Nuth, aschia ei era la schlateina Gartmann derivonta da contrada tudestga. Da gliez temps dumbrava Surrin gia entuorn 100 olmas tenor statistica sisura. Dapi 1695 posedeva egl uclaun ina caplutta dedicada a s. Clau. Il benefeci pervenda ei vegnius fundaus cheu gia 1704. Siu empren caplon ha Surrin obteniu ella persuna de Sur Lezi Caviezel de Tumel.

Dafertont che biars de nos giuvens bandunavan da gliez temps la patria grischuna per survir sut las armas en tiaras jastras, cunzun en Frontscha, Hollandia e Spagna, ha il giuven Leonard Gartmann de Surrin vuliu survir al suprem retg ed ei sedecidius per la clamada sacerdotala. Suenter haver percurriu las scolas ed esser vegnius ordinaus spiritual 1687, ei il giuven luvrer ella vegna dil Segner vegnius termess dagl uestg Udalricus VI de Mont a Pleif sco caplon auxiliar per la val Lumnezia e gidonter dil plevon Udalric Caduff de Marmels. Sur Caduf fuva nativs da Morissen e buca da Vella, ha giu studiau a Dillingen ed ha bandunau Vella 1694 sco Sextar della catedrala de Cuera, nua ch'el ei pli tard vegnius elegius decan. (Tuor, l. c. p. 40). Che Sur L. Gartmann ei staus caplon a Pleif attesta il cudisch de battens de quei temps, tenor il qual ils biars battens de 1687 ed 88 a Pleif ein vegni dai dad el. Siu operar a Pleif ei denton buca staus de liung cuoz, pertgei gia 1689 eis el plevon ad Andiast. Ses treis davos antecessurs han te-

nor igl urbari de quella pleiv pastorau ensemen mo 8 onns ils fideivels tschentai sut la protecziun de s. Gialetta. Era pil niev pastur dellas olmas ein ils onns e dis de siu operar sin la spunda sulegliva prest stai dumbrai. Munconza de sanadad ha sco ei para sfurzau il giuven spiritual de resignar a sia pervenda e turnar a casa per en ruaus e cura restaurar sia casta sanadad. Sias forzas corporalas han denton buca seschau restabilir pli. Gia ils 2 de matg digl onn 1692 ha Sur Leonard Gartmann benediut tut terrester cun mo 30 onns. El ei vegnius sa-traus ella baselgia parochiala de s. Martin a Lumbrein. Sco il cudisch de mortoris relate-scha han numerus spirituals ed in grond pievel assistiu alla sepultura de quei giuven spiritual ed ei quel morts relaschond «pulchrum testamentum», q. e. ina buna memoria de siu viver ed operar. In annual dils 17 d'avrel regorda aunc dil pietus spiritual Leonard Gartmann.

Prest ha il curtin de Lumerins viu a flurir in' outra flur, ch' ei sededicada al Segner:

Risch Casanova

Ils 10 de schaner 1687 han ils ventireivels geniturs Giachen Tumasch Casanova e Giuliana, naschida de Rungs, saviu annunziar in afon pil s. batten, el qual quel ha obteniu il num Udalricus u Risch suenter igl uestg de quei temps, Udalricus VI, in feagl della Lumnezia. Ils buns geniturs han tenu quon dils buns duns de lur feagl e termess el sil gimnasi, senza dubi cuagl intent de dedicar el alla clamada sacerdotala, in giavisch ch' ei secomplenius. Fini ses studis eis el 1711 vegnius ordinaus spiritual dagl

uestg Udalricus VII de Federspiel e quei medem onn vegnius installaus sco plevon a Surcuolm. Quei vitget cun ils uclauns Mariaga (Marschagia), Cavegn, Canetg e Caduff da l' autra vart dil Mundaun ei da vegl enneu vegnius provedius da Pleif anora. Essend la pastoraziun sur il cuolm zun stentusa ed il frequentar la s. messa da temps d' unviern sur s. Carli neuagiu a Pleif fetg stentus, gie per bein enqual fideivel veramein caussa nunpusseivla, ha uestg Johannes VI de Flugli 1643 cun caschun de sia visitaziun declarau Surcuolm per caplania independenta. Il caplon de Pleif, Risch Gantner, ei daventaus empren caplon de Surcuolm ed ha priu leu sia residenza sper la veglia caplutta de s. Gieri. Igl onn 1659 ei la caplania per intent de megliaera pastoraziun daventada pleiv cun batten e senterì.

Cheu en quella pintga ed aunc giuvna pleiv ha pia Sur Risch Casanova sco 9 avel plevon de Surcuolm entschiet siu sublim uffeci sco pastur dellas olmas. Co el ha luvrau ed operau stat negliu scret els cudischs della pleiv, ch' existevan lu aunc buc. Mo igl ei negin dubi, ch' il giuven sacerdot hagi en gliez temps della renaschientscha religiosa impundiu sias frestgas forzas cun tutta premura pella gloria de Diu ed il salid dellas olmas agli confidadas. Denton par'ei, ch' il giuven pastur miravi bugen sul Mundaun neu e della biala Lumnezia en encunter casa. Gia suenter 2 onns de pastoraziun ha Sur Risch bandunau 1713 sia pintga muntanera ed ei serendus da questa vart dil Mundaun per sorprender la pleiv de Vignogn. Igl urbari dil capetelatedral de Cuera fa l'emprema menziun de quei vitg gia 1370. Quei liug cun sia

veglia caplutta, dedicata a s. Flurin, ei era staus ina filiala della mumma Pleif sco ils auters vitgs sin las spundas dil Glogn, dretg e seniester. Essend quella veglia caplutta cul temps buca pli sufficienta, han ils premurai fideivels de Vignogn entschiet 1608 a baghiar la biala baselgia gotica, la parochiala ded uss, tschentond ella medemamein sut la protecziun de nies patrun diocesan s. Flurin.

Cheu ella pleiv de Vignogn, che fuva sedis-membrada pèr 1697 da Pleif, s'organisond sco atgna pleiv, ha ei tucchau al niev pastur de luvrar, mo era de suffrir. Segiramein havess el bugen operau cun tuttas forzas onns e decennis, mo il Segner ha vuliu secuntentar cun paucs onns de lavur de siu fideivel survient. Avon temps ha ina nauscha purgina surpriu la giuvna flur e scursaniu sia veta terrestre. El vegl urbari de Vignogn stat ei scret: «Sur plevon Ulrich Casanova ei morts dad ina greva e lungurusa malsogna gia suenter 8 onns de pastoraziun ella vegliadetgna de mo 35 onns, ils 25 de schaner 1721, ed ei satraus cheu ella baselgia de s. Flurin avon igl altar dil s. Rusari cun gronda assistenza de clerus e pievel. — En sia pia memoria ei fundau in annual sil di de s. Silvester, ils 31 de december.

El medem temps che quella flur ha ornau il curtin de Lumerins per aschi spert sflurir e pirir, ha gia in' autra giu entschiet a flurir:

P. Udalric Lumbriser

Naschius ils 27 d'october 1693 ha el re-
tschiert el s. batten il num Cristian Ludivic.
Ses prus geniturs ein stai: Gion Lumbriser e
Maria Jannet. Forsa ha il bab vuliu dar il num
Ludivic a siu nievnaschiu suenter il retg della
Frontscha, sut la cruna dil qual biars Grischuns
e giuvens de Lumbrein han surviu e probabel
era il bab sez. La familia Lumbriser ei derivonta
dalla veglia schlateina de Lumerins a Lumbrein.
Las fuormas Lombrins, Lumbrins e Lombriser
ein de considerar sco posteriuras variantas de
quei num. Il giuven Cristian Ludivic ei sededi-
caus als studis gimnasials e sesentend clamaus
dal Segner eis el allura entaus ella venerabla
claustra de Mustér dal temps dil distinguiu e
beinmeriteivel avat Adalbertus III de Funds.
Da siu profess ha el 1714 survegniu il num
claustral Udalricus u Risch, al qual el ha fatg
tutta honor. Sia ordinaziun sacerdotala vegn
ad esser daventada 1717 cun quella de P. Joa-
chim Carli. Suenter paucs onns ei il giuven P.
Risch Lumbriser vegnius termess sco beneficiat
a Nosadunna della Glisch a Trun. Suenter che
Trun e contuorn han giu eregiu 1663 l'empre-
ma caplutta sin quei idillic crest e dedicau ella
a Nossadunna della Glisch, per raschun della
mervegliusa glisch leu comparida e suenter ch'
il pievel e la claustra han giu engrondu ella els
onns 1681 e 1682 sco ella sepresenta oz en
fuorma de grond e bi sanctuari, ha la venerabla
claustra de Mustér surpriu l'administraziun e
pastoraziun en quei niev liug de pelegrinadi.
Buntadeivlamein ed era sin moda veramein
mervegliusa ha la graziosa Mumma della Glisch
tedlau il fervent urar dils pietus pelegrins, che

vegnevan adina pli e pli numerusamein neutier, dalunsch e demaneivel, sco era las tablas votivas, conservadas en grond diember en baselgia ed hospezi documenteschan.

Denter ils paders de Mustér, ch' han duront tschentaner e miez pastorau sco beneficiats de ND della Glisch compara pia era nies convischin de Lumbrein, P. Risch Lumbriser. El ei vegnius leu 1720, igl onn della lavina gronda, ch' ei sederschida cun vehement fracass giu da Platta cotschna neu encunter il sanctuari, ha sfraccau en la porta sura e catschau bia neiv en baselgia, denton senza stizzar la glisch avon igl altar de Nossadunna. De quei dat perdetga la tabla votiva de 1723, sin la quala quei ei priu per memoria. Mo aunc autras tablas votivas dateschan dal temps de P. Risch e dattan perdetga de sia premurusa lavur per il pelerinadi de ND della Glisch sil crest d' Acladira sco era d' oraziuns exaudidas en basegns d' olma e tgierp. Mo il onns de lavur per il fervent beneficiat Lumbriser ein dal suprem signur e patrun della veta vegni fixai sin cuort diember. Tenor il cudisch de mortoris della lud. Pleiv de Trun ei il P. Udalric Lumbriser morts a ND. della Glisch bein provedius e pietus sco el ei vivius ils 25 de mars 1725, pia en la vegliadetgna de mo bi e bein 31 onn. Tenor siu giavisch eis el vegnius satraus en siu carezau sanctuari de ND. della Glisch, nua ch' el ha survegniu sia fossa sper auters confrars della claustra ella nav, seniester avon igl altar de s. Placi. La platta de quella porta l' inscripziun latina:

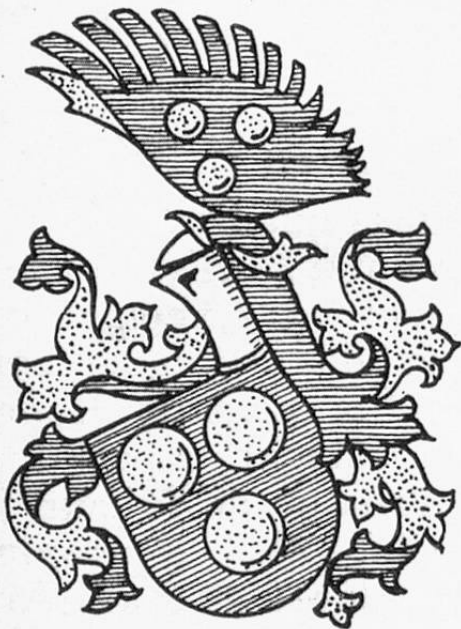
Hic jacet . . . . R. D. P. Udalricus Lumbriser. Ella ei era ornada cun l' arma dils Lum-

brisers: in pèsch el flum, arma semeglionta a quella dils de Lumerins.

Avat Hieronymus Casanova

La familia lumneziana Casanova compara a Lumbrein, Vrin, Cumbel e Sursaissa, pli baul era en auters loghens, p. ex. a Trun e Falera, mo ei leu ussa stulida, silmeins sco la familia burgheisa. Ils Casanovas de Sursaissa han giu in cauligia e quels de Lumbrein in avat. Ils Casanovas de Lumbrein ein menzionai gia el XV tschentaner, p. ex. cun in anniversari a Pleif digl onn 1443 per Vincenz de Casanova, mo era cun inscripziun el vegl necrologi della catedrala de Cuera. In cert Lorenz Casanova ei tenor ina scartira de 1672 egl archiv de Castrisch staus comproprietari dell' alp Cavel, ch'ei vegnida vendida a Castrisch cun resalva della tegia — dretgs dils uclauns S. Andriu, Farglix e Nussaus.

CASANOVA

La schlateina Casanova a Lumbrein ei semantenida tras ils suandonts tschentaners en vigur ed ha dau gronds e meriteivels umens tont alla baselgia sco alla patria. In de ses pli gronds e honorifics representants ei bein avat Hieronymus u Gieronas Casanova. Sia tgina ei stada leu vi el pign uclaun de Silgin. Sper la tgina de quei affon, naschius ils 15 de novem-

ber 1715 e battiaus cul num Cristian, ha teniu guardia il ventireivel bab Cristoffel Casanova ed ha era bein vegliau la beada mumma Ursula Martina nata de Solèr. Ei sto esser, ch' ella ha capiu de dar agl affon ina buna educaziun e svegliar en quel profund sentiment religius. El sededichescha al studi ed ei cun 20 onns entaus ella claustra de Mustér prendent il habit de s. Benedetg. Igl onn 1737 ha el fatg siu profess, obtenend il num claustral Hieronymus ed ei ils 24 de settember, tenor siu giavisch vegnius ornaus cul diadem dil sacerdoc. Mussament de sia capacitat intellectuala e ses profunds studis ei, che la profesura della filosofia en claustra ei vegnida confidada ad el. P. Hieronymus ei staus professor della filosofia entochen 1755. Lu eis el vegnius termess sco beneficiat ed administratur dils beins claustrals a Rumein. Era en quella missiun ha el prestau il siu. El ha exequiu bunas amegliuraziuns dils funs e restaurau ils baghetgs d' economia, aschia che ses superiors renconuschan el per in prudent e capavel econom, diregius dad in sanadeivel progress e la dretga eglia da per igl avegnir. En consideraziun de quellas bunas qualitäts sco era d' ulteriura buna qualificaziun ei P. Hieronymus 1763 tier l' elecziun d' in niev avat vegnius en consideraziun sco successur dil distinguiu cau claustral Bernard Frank de Frankenberg. Cuort avon l' elecziun numna il resident imperial a Razen en ina brev al guvernatur de Milaun il P. Hieronymus Casanova in habel e proxim subiect per la vegnenta elecziun digl avat. (Archiv federal, Bern, mappa 91).

Ils 19 conventuals seradunai ils 11 d' avrel 1763 en claustra sut presidi digl auditor J. B.

Donati, digl avat de Fischingen e dil P. sub-prior de S. Gagl sco delegau digl avat d'Engelberg, han elegiu P. Hieronymus Casanova per lur superiur ed avat. Papa Clemens XIII ha approbau l'elecziun ed igl elegiu ei vegnius consecraus dal nunzi Oddi a Nossadunnaun ils 13 de settember 1763. Gronda fuva ussa la legria ella venerabla claustra de puspei haver in superiur e capavel cau e menader en quei temps che l'agitaziun politica freva era sias undas encunter ils mirs della casa de s. Placi.

Avat Hieronymus Casanova ha tschaffau cun energia il guvernagl dell'abbazia e cun tutta premura encuriu de carschentar la veta religiosa e promover la veta monastica sco era de mantener e defender beins e dretgs della claustra, Sco il cronist claustral relatescha ei quei daventau cun ludeivel success, malgrad il fetg cuort temps de sia regenza. Aunc avon che saver celebrar igl onn de sia approbaziun e benedicziun sco avat ha el zun deplorablamein stuiu dar giu siu scepter e per adina semetter a ruaus. Mo il cuort temps de 10 meins eis ei stau concediu ad el de purtar la gnefla de s. Sigisbert ed operar sco cau de sia cara claustra. Sco la cronica attesta eis ei denton era en quei cuort temps reussiu ad el de sefar grondamein meriteivels per la prosperaziun dell'abbazia. Ils 16 de fenadur 1764, la fiasta dil s. scapulier, ha el aunc buca 50 onns vegls, claus ses égls per adina, per gronda dolor e tristezia dil convent e dil pievel. Era siu vitg natal de Lumbrein ei tenor igl urbari vegl seregurdaus de siu grond vischin defunct cun survetsch divin ed exequias.

En medem temps che plirs giuvens de Lumbrein ein sededicaì agl altar ha era ina feglia udiu il clom per la veta religiosa, numnadamein

Sora Maria Madleina Victoria Sgier

Naschida ils 4 de schaner 1721 han ses pietus geniturs, Peder Sgier de Surrin ed Onna Catrina n. Casanova, schau battiar, ella sil num Maria Barla. Suandond il clom de Christus eis ella entrada ella claustra dellas muniessas de s. Dumeni a Cazas sco sora Maria Madleina Victoria. Suenter ina veta d'oraziun e lavur eis ella aunc en giuvens onns ida gia 1755 beada tier il Segner.

Quei medem onn ei ina flur dil curtin de Lumerins, destinada pil survetsch digl altar, pirida en zarta giuventetgna, il student della teologia

Gion Tumasch Solèr

Naschius ils 28 de settember 1735 a Silgin, han ses geniturs Balzer Giusep Solèr e Maria termess el a scola, sentend el la clamada de spiritual. Havend finiu ses studis preparatorics en Svizzerà, eis el, sco usitau da gliez temps, serendus 1755 a Dillingen en Tiaratudestga per studiar teologia. Mo leu el seminari clerical sto ina nauscha malsogna haver attaccau il giuven student. Aunc avon che puder celebrar sia emprema s. messa ha el deplorablamein stuiu suttacumber a quella ils 28 de zercladur 1755, ch'el haveva aunc buca contonschiu la vegliadetgna de 20 onns. El ei vegnius satraus a Dillingen, fertont che ses contristai geniturs han schau far la s. messa de sepultura ils 18 d'uost a Lumbrein. (Urbari de Lumbrein).

Ina ualti semeglionta sort ha pauc pli tard in auter giuven teolog de Lumbrein giu, numnadamein

Frater Apollinari Antoní Casanova

Ils 17 de schaner digl onn 1763 ei siu di natal, siu num de batten Rest Antoni. Il bab Risch Casanova e la mumma Maria Cristina n. Caminada han dedicau lur fegl agl altar dil Segner. Havend absolviu las scolas latinas ed arrivaus als onns prescrets ei il giuven Rest Antoni ius tier ils fepls de s. Francestg ed entraus a Turin ella claustra dils paders capucins, ha entschiet leu ses studis teologics e fatg siu profess ils 29 de november 1783 sco frater Apollinari. Mo tgei sorpresa! Quei medem di de siu profess e sia dedicaziun totala al survetsch de Diu cun ils sogns vuts de castiadad, paupradad ed obedienscha ha mess il tierm a sia veta terestra e la naschienscha de sia nova veta ella gloria dils beai el s. parvis. Bein in' extraordinaria ventira.

Il hortulan divin ha denton puspei frestgentau il curtin de Lumerins cun la benedicziun de sia rugada, ch'ha fatg verdegar e flurir novas flurs pil Segner.

Ils 17 de settember 1749 ei stau in di de dubla ventira e benedicziun per uaibel (salter) Giachen Casanova e consorta Onna Maria, n. Casaulta, regalont il tschiel ad els quei medem di dus mats. In ha obteniu el s. batten il num Gion Bistgaun, l'auter Tumasch. Igl εμπrem numnau ei il posteriur

Sur Gion Bistgaun Casanova

Gion Bistgaun ha già da pign mussau talent ed inclinaziun de daventar spiritual. En lur ludeivel quitaun per la s. clamada de spiritual han ils premurai geniturs termess lur feagl sil gimnasi, probabel a Mustér, nua che lur conburghais P. Hieronymus fuva actualmein avat. Da leu ei il giuven candidat della teologia serendius a Milaun el collegi de s. Carli Borromeus, el qual ei fuva reservau pliras plazzas libras per Grischuns. A Milaun ha el fatg ses studis filosofics e teologics els onns 1771—75 e leu ha el era obteniu 1776 l'ordinaziun sacerdotala. Turnaus a casa sco primiziant ha el per gron-dissima legria de tut il pievel de Lumbrein celebrau en siu vitg natal sia solemna messa nuviala.

Cull'entschatta digl onn 1776 ha Sur Gion Bistgaun Casanova per ordinaziun digl uestg Gion Antoni de Federspiel surpriu la caplania de Morissen, filiala de Pleif, nua che canoni Martin Rudolf de Caduff-de Solèr funzionava lu sco plevon. La caplania de Morissen, fundada ed eregida 1697 sin iniziativa de giuncher capitani Vincenz de Caduff-de Marmels, haveva tochen gliez onn già giu treis caplons, mo fuva ussa dapi nov onns vacanta. Il niev caplon ha denton senza dubi rimnau cun premura giuvenila sias nuorsas e pertgirau ellas cun maun franc ils 12 onns de sia pastoraziun sin la spunda dil Mundaun. Clamaus da sia vischnaunca nativa, ch'enconuscheva e preziava il capavel spiritual e cun l'approbaziun de ses superiors ha el brattau sia caplania cun la pleiv de Lumerins. En sia patria de Lumbrein fuva Sur Gion Bistgaun veramein en siu element e leu

ha el pastorau e luvrau fideivlamein durond 37 onns, numnadamein da 1788—1825 e quei sco ei para cun il meglier success, malgrad ch' ei sedi: «Negin ei profet en sia patria».

Duront quels 37 onns ha ei savens dau midada de caplon a Surrin. Leu han in suenter l' auter ils suandonts spirituals funzionau sco caplons: Sur Gion Battista Caminada de Savognin, Sur Pieder Fidel Weller de Mustér, (Tujetsch?), Sur Plasch Dosch de Tinezun, Sur Gion Maria Platz de Savognin e Sur Gion Giachen Camichèl de Breil. Els 1790 ei Surrin era staus liug de refugi ed asil per entgins spirituals franzos, fugì ord Frontscha per buca stuer prestar igl engirament sin la nova constituziun giacobina. Segner Antoni ei staus cheu quater onns ed haveva empriu schi bein romontsch, ch' el saveva dar penetienza. In auter ei Segner Laurent ed in tierz ei Segner Gieli Sil. Des Pêcheurs, che habitava a Silgin ed haveva la lubientscha de celebrar leu la s. messa perfin de dumengias e firaus. Quei fuva naturalmein beinvegnu als fideivels de Silgin e perquei contribuevan els cun la benigna lubientscha digl ordinariat episcopal era bugen a quei spiritual ord las entradas de lur caplutta.

Sur Gion Bistgaun Casanova ha cheutras en lez grevs temps naturalmein era giu siu levgiament en sia gronda lavur pastorala. Havend cun 1825 vargantau ina veta sacerdotala de 50 onns ha el, ussa vegls e fleivels, per grondissima legria de ses parochians celebrau sia secundizia, sia messa giubilara d' aur. Gia paucs dis suenter quella legreivla fiasta giubilara eis el vegnius tuccaus dalla daguotta. Il venerabel augsegner ha surfriu cun cristianeivla pazienza

e resignaziun duront treis jamnas ed ei allura ils 3 d'october 1825 spartius ella vegliadetgna de 77 onns, surdond sia olma pia al Segner, al qual el ha surviu fideivlamein e cun exemplara premura duront in miez tschentaner. Sias restonzas temporalas ein sut numerusa assistenza de spirituals e pievel vegnidas surdadas alla fossa avon il chor della baselgia parochiala de s. Martin a Lumbrein. Ina tala honorifica sepultura dil meriteivel pastur dellas olmas fa era honor alla pleiv sezza.

L'otra flur spirituala ch'ha prosperau el medem temps el curtin de Lumerins ei

Sur camerer Gion Tumasch Capaul

El ha viu la glisch dil mund ils 25 de november 1765. Ses geniturs senumnavan: Roc Antoni de Capaul e Maria Mengia n. Caminada. El ha entschiet e continuau ses studis teologics a Milaun e finiu quels el collegi papal a Dillingen, nua ch'el ei vegnius ordinaus spiritual 1790. Tenor in document autentic aunc existent ha Sur Gion Tumasch gia igl onn avon sia messa nuviala fatg in pelegrinadi a Roma tier la fossa dils apostels s. Pieder e s. Paul ed ha dumandau ed obteniu da Papa Pius VI in pardun cumplein ell'ura della mort per sesez e ses tierparents numnai el document, dataus dals 19 d'avrel 1789. Suenter aunc in onn de studi a Dillingen ei il neosacerdot Capaul turnaus dalla Tiaratudestga en sia patria grischuna, nua ch'el ei 1792 entraus ella pastoraziun sco caplon a Pleif e gidonter dil plevon Sur Rudolf Ludovic Blumenthal. Sin quella emprema posta ha Sur Gion Tumasch luvrau 3 onns per 1795 vegnir clamaus e termess sco plevon a Lags.

Cheu sut la protecziun de s. Ottmar ha il giuven spiritual pastorau entochen 1846, pia varga 50 onns. Sper il plevon haveva quella pleiv da gliez temps aunc in caplon, aschia che la lavur

Sur Gion Tumasch Capaul

de pastoraziun e per la scola fuva repartgida sin dus dèls. El temps liber s'occupava Sur Gion Tumasch era cuagl art della pictura, pil qual el haveva speciala predilecziun e bien dun. El ha scaffiu enqual maletg e portret, d. a. era siu agen portret, in maletg en jeli de 50×40 cm., il qual sesanfla aunc oz en casa pervenda

a Lags. El porta l'arma dils Capauls e l'inscripziun latina: «Aetatis suae 42 pinxit anno 1807», q. e. ella vegliadetgna de 42 onns ha el fatg quest maletg 1807.

Sur Gion Tumasch carezava sco artist era il decori della casa de Diu sco ei descha al spiritual. Nus menzionein mo il plantschiu baselgia, ch'ei vegnius fatgs da quei temps, l'orgla veglia ed in zenn, ch'ei culaus 1840 e dedicaus a s. Ottmar. Bien amitg dil schinumnuu pader sogn, P. Salesi Brunner, da gliez temps el casti de Schluein, ha Sur Capaul era collaborau cun quel e sia mumma Onna Maria Brunner-Propst per sia scola sco era cuagl intent de fundar e direger la congregaziun dil sontgissim saung. Quella ei 1843 emigrada ell'America e sedomiciliada a Thompson el stat Ohio, nua ch'ella flurescha aunc oz per il salid de biars.

Essend Sur Gion Tumasch era en auters risguards sefatgs meriteivels, ha il capetel sursilvan honorau el cun eleger el camerer ella suprastonza dil capetel grond, fertont che uestg Georgius Bossi ha tscherniu el per siu vicari el capetel della Foppa, els quals uffecis el ha funzionau tochen sia mort. Igl onn 1840 ha el saviu celebrar siu gibileum sacerdotai d'aur e tschun onns pli tard era il giubileum de 50 onns sco plevon de Lags. Mo igl ei era de capir che ses dis ein ussa cun risguard sin sia aulta vegliadetgna stai dumbrai. Ils 19 de november 1846 ha il tutpussent patrun sur veta e mort clamau siu fideivel survient d'82 onns. Bein preparaus e resignaus ha el rendiu sia olma al Scaffider. El ei vegnius satraus ella baselgia parochiala a Lags.

Ferton ch'ina flur curdava per tiara, prosperava già in'otra el fritgeivel curtin de Lumerins, la quala porta il num dublamein apostolic

Sur Tumasch Andriu Capaul

Igl ei stau ils 20 de schaner 1805 ch' il ventireivels consorts Martin Capaul e Maria, n. Casaulta, han saviu schar purtar lur empren naschiu en baselgia tier la fontauna della veta spirituala, nua ch' igl affon ha obteniu il num dils apostels Tumasch Andriu tont sco omen de sia futura clamada apostolica. Essend culs onns sedecidius per la clamada sacerdotala ed havend absolviu cun quella mira il gimnasi ed ils cuors de teologia, ei il giuven teolog vegnius ordinaus spiritual igl onn 1830. Nua che Sur Tumasch Andriu ha pastorau ils emprems 2—3 onns suenter sia ordinaziun e messa nuziala ei buca d'eruir. Cun Numnasontga 1833 sorprend' el la curazia de Morissen. Quella vischnaunca, ina veglia filiala e caplania de Pleif, formava numnadamein dapi 1806 ina curazia cul dretg de batten ed agen santeri.

Entochen ussa haveva mo il caplon resp. curat dau scola a Morissen, sco ils spirituals, plevon u caplon, fagevan era en auters loghens. Enconuschend la necessitad ed impurtonza d' ina buna instrucziun els divers roms de scola, ha il giuven curat priu en egl il megliurament della scola ed ha ensemen cun la vischnaunca mess l'entschatta per in fondo de scola cun urbarisar las pendas pastira de Bual e tschenttar quellas sco tschep pil fondo de scola. A quei medem intent survescha la rendita de quels praus aunc ozildi.

Era per ina pli adattada casa de scola ha Sur Tumasch Andriu animau e luvrau tochen che la casa de scola ei 1856 finalmein vegnida baghiada cun in subsidi cantonal de 350 fr. Sia premura per la scola ha buc impediù el en sia premura per la pastoraziun, schegie ch' enqualin havess schau stgisar cun pli pauc. Mo sch' enzatgi selamentava de quell' activitad pastorala, haveva el per moda de dir: «Certa glièud ei cretta, sch' ins lai far ella tgei ch' ella vul.»

Sur Tumasch Andriu fuva era plevon-pur. El administrava sez il fatg pervenda e s' occupava aschia cun fatgs d' agricultura. Da casa anora haveva el buna capientscha per l' economia purila. Sco ei vegn raquintau havevi el plascher de vaccas pugnieras.

Prest 25 onns haveva Sur curat Capaul luvrau e pastora a Morissen ed havess ussa saviu festivar il giubileum d' argien sco curat el miez de siu carezau pievel. Mo gest en quei mument ha igl aunghel della mort spluntau tier il fideivel survient dil Segner e Sur Tumasch Andriu ha priu comiau de quest mund ils 16 de schaner 1857 bein provedius e preparaus per il viadi en l' outra veta. El ei vegnius satraus ella baselgia de S. Giachen e S. Flep avon igl altar de S. Onna.

La retscha dils spirituals oriunds da Lumbrein vegn ussa continuada dad in zun vengonz e meriteivel sacerdot, il qual ei evidentamein vegnius clamaus sin moda providenziala per il survetsch digl altar, suenter haver surviu en ses giuvens onns sut cruna e scepter d' in potentat terrester.

Sur Gion Bistgaun Capaul

La vigelgia de S. Bistgaun, ils 19 de schaner 1806, han ils consorts Gion Otto Capaul e Maria Ursula, n. Collemberg, obteniu in feagl, che ha survegniu el s. batten il num Gion Bistgaun Maria. Tratgs si ed educaus en familia purila, ha el fatg il pur entochen siu 20 avel onn. Siu bab haveva surviu 15 onns ella guardia papala ed ei sto esser, ch' il saung de schuldau ei era seregagliaus en sias aveinas. Gronds e fermes de statura e plein curascha ed energia giuvenila ha el ussa bandunau sia patria ed ei sco tonts de ses compatriots emigraus en Frontscha per leu s' engaschar per la guardia dil retg Carli X. Sut il tron de quei retg sbrinzlavan gia las flommas, che duevan far explodir las minas sutteranas e siglientar quel ell'aria. Ils davos dis de fenadur 1830 han armas e canuns entschiet a scadenar entuorn las Tuilleries, il Louvre ed il palaz rojal, annunziand la revoluziun. En defensiun dil retg ei era nies giuven schuldau Jean Sèbastien staus el fiug e pliras gadas en prighel de veta. El ha pudiu sesalvar mo cun gronda preschientscha de spért, inschign e patratg strategic de sezuppar dals revolucionaris, che fuvan cunzun laghiai sin la fideivla schuldata svizzera. En quels prighels ha el recurriu tier Nossadunna dellas dolurs, venerada da vegl enneu en siu vitg natal e fatg il vut de baghiar en siu vitg ina caplutta en honor de Nossadunna digl agid, sch' ella gidi a salvar sia veta. La revoluziun ei stada victoriosa, ha derschiu il tron de Carli X ed ils regiments svizzers ein vegni relaschai. — Aschia ha ei era pil giuven Capaul giu num turnar a casa, demai ch' el fuva mitschaus cun la

veta. A casa a Lumbrein ha el igl emprem puspei fatg il pur, mo ha allura empriu de fravi e luvrau plirs onns sco tal. In franc mussament de sia habilitad en quei mistregn ei la biala crusch fossa ch'el ha construiu per la familia Capaul e che paradescha, bein renovada, aunc ussa el santeri de Lumbrein. Dasperas ha el fatg vinavon il pur ensemen cun sia consorta Maria Margreta Giuanna, naschida Casaulta, ch'ei denton vegnida prida dad el tras igl aunghel della mort gia egl emprem onn de lètg. Sesanflond el ussa puspei persuls, eis el sesentius destinaus da Diu per in' autra veta ed ina pli aulta clamada, numnadamein per la clamada sacerdotala, schegie ch'el haveva gia 30 onns. El ha buca targlinau de suandar la vusch dil Segner per tont pli spert contonscher siu sublim intent. Enconuschend Gion Bistgaun Capaul il P. Franz Salesius Brunner O. S. B., che haveva eregiu el casti de Schluein ina scola latina per giuven e perviagiava sco fervent missionari dapi onns nossa Surselva, nua ch'el fuvava enconuschents sut il num Pader sogn, ei el seviults tier quei pietus spiritual per cussegl. Vesend quei perdert um cuninaga che quei giuven hagi la clamada de spiritual e seigi in bien talent, ha el clamau tier ad el sco Christus a Levi: «Sequere me!» Suonda mei! El ha sez dau ad el la necessaria instrucziun el latin ed introduciu el ella teologia. Gia da Numnasontga 1840 eis el vegnius consacraus spiritual dagl uestg auxiliar Prünster da Sogn Pieder (Feldkirch). Sia primizia ha el celebrau ils 3 de november en tutta tgeuadad ella caplutta dil casti de Schluein. Ils emprems onns para ei che Sur Gion Bistgaun ei staus dentuorn P. Salesi. El ha

p. ex. era assistiu quel cuort temps ella pastoraziun de Val S. Pieder. El figurescha cun auters spirituals dil casti de Schluein sin ina tabla votiva ella baselgia de S. Fossa a Sevgein, che P. Salesi ha schau anavos leu 1842 avon siu secund viadi ell' America. Tuts habitonts dil casti de Schluein han numnadamein giu fatg in pelegrinadi a S. Fossa a Sevgein per semetter sut la protecziun de Nossadunna dellas dolurs en lur grond' interpresa. Sin quella tabla ein tuts lur nums registrai, alla testa P. Salesius sez. La remarcabla glesta ei reproducida ella scartira de Sur Canoni Dr. Simonet sur P. Salesi Brunner (Cuera 1935). Sur Capaul e Sur Felix Job, posteriur plevon a Lags de buna memoria, ha P. Salesi buca priu cun el ell' America. Sur Capaul ha el termess en Frontscha egl uestgiu de Strassburg, nua che P. Salesi haveva tenu missiuns. El ei staus beinvegnius a quei uestg ed ha per ordinaziun de quel mess neu e dirigiu la baselgia de pelegrinadi de s. Ottilia sur il marcau de Strassburg. Cun el fuva era Sur Felix Job de Schluein vegnius. Quei sanctuari era dapi 40 onns staus serraus pil survetsch divin. Da cheu ei il premurau ed activ spiritual vegnius termess sil cuolm dellas treis spigias sper Colmar sco spiritual e directur della claustra. Quella fuva vegnida devastada malamein ed ei ha tuccau de restaurar ella. Sur Gion Bistgaun ha aschiu giu caschun de s' exprimentar en fatgs de baghiar, il qual ei pli tard stau bein surviu per el. Igl onn 1844 ha P. Eugenius Lachat, il posteriur uestg de Basel, surpriu dad el il rectorat de quella claustra della congregaziun dil ss. Saung. Ins po s'imaginar tgei lavur, tgei sa-

crifecis e stentas ei ha custau per restabilir quella claustra e quels sanctuaris. Igl onn 1845 ha Sur Gion Bistgaun, bein staunchels pli che staunchels, dumandau igl uestg de Strassburg, siu superiur, d'astgar turnar en sia patria. Vegnend consentiu a siu giavisch, ei el 1845 cun la flurenta primavera arrivaus a casa sia a Lumbrein per ademplir il vut fatgs avon onns. El ha perquei entschiet a baghiar la caplutta de Nossadunna digl agid el curtin davos sia casa paterna. Muncond denton aunc las necessarias finanzas per finir e dotar quella endretg, ha il pietus survient de Diu en sia admirabla premura per la casa de Diu e siu decori priu fest e tastga de viadi ed ei serendus sur cuolms e vals tochen en Frontscha per leu collectar tier ses buns amitgs e benefactors de pli baul. Sin quei viadi ei el, benedius cun generusas unfrendas, arrivaus a Lyon. En quei magnific marcau cun sia flurenta industria vivevan quels onns ualti biars catolics romontschs e tudestgs, ch'han giavischau, che lur compatriot resti a Lyon sco lur pastur dellas olmas. Cul consentiment dil cardinal de Bonald, arzuestg de Lyon, ei quei era daventau. Sco ei vegn relatau, ha Sur Capaul luvrau ed operau en quei marcau cun nunstunclenteivla premura e carezia apostolica per sauns e malsauns, en baselgia ed en spitals, entochen la fin dil meins de mars 1848. Mo uss' unfis dils gronds disturbis politics el reginavel dils Franzos, els quals retg Luis Filip ei vegnius per tron e cruna e la dinastia bonapartista ei beingleiti puspei vegnida si, tuorna Sur Capaul da Lyon en sia carezada patria grischuna, prendend cun

el la bein reussida collecta ed aunc in legat testamentaric de 5000 fr. —

Cun nova curascha ha el ussa puspei mess maun vid sia caplutta a Lumbrein e finiu quella 1849, dotond ella culs daners collectai e cun

Caplutta de Nossadunna digl agid a Lumbrein

agens, aschia ch' ella ha saviu vegnir consecrada. La consecraziun ei daventada dagl uestg Caspar de Carl ils 24 d' uost 1855 e la caplutta dedicada a Nossadunna digl agid.

El medem temps ha il premurau e beneficent fundatur er' incorporau alla caplutta in

fondo per stipendis per giuvens e giuvnas della familia Capaul, che sededichesch an alla clamada spirituala ni vulan imprendere in mistregn communizeivel. 1877, dil temps che Sur Caviezel pastorava a Lumbrein, eis ei cul consentiment digl uestg auxiliar Caspar Willi, vegniu fatg ina midada e cunvegnientscha cun quei fondo per caplutta e stipendi. Quei ei daventau el senn che frs. 1800 restan fondo della caplutta e fr. 700 fondo per stipendis, ferton ch' ils artavels de Sur Gion Bistgaun Capaul ein vegni conderschi cul capital de frs. 3000. Ils stipendis ein vegni extendi sin students dell' entira pleiv, ils quals sededichesch an alla clamada de spiritual ni sch' igl ei buca tals era sin giuvens ni giuvnas, ch' imprendan in mistregn. (Scartira d. d. 1877 egl archiv paroch. de Lumbrein).

Quella convenziun ei vegnida renovada e precisada tras ina secunda digl onn 1918 per ordinaziun digl uestg Georgius Schmid de Grun-eck. (Vide arch. par.)

P. Salesi ei pliras gadas turnaus dall' America per tschercar novs collaboraturs per sia missiun. Bugen fuss Sur Gion Bistgaun ussa emigraus cul pader sogn ed auters missionaris ellas missiuns ella tiara de Columbus. Cert havess la qualificaziun buca muncau ad el. Mo fatgs attents sin la gronda munconza de spirituals en nossa tiara romontscha, eis el desistius da quei plan ed ha 1848 per ordinaziun digl uestg Caspar de Carl surpriu la pastoraziun de Pasqual. Quella petschna vischnaunca sper la sulegliva riva dil Rein anteriur haveva gest baghiau sia baselgia nova. Curat Capaul ha finiu las lavurs pigl intern, ornond quel cun altars, orgla ed auter. — Plinavon ha el tenor

ina sia brev de 1863 mess neu e regalau ina nova monstranza, calischs e cibori, cafanuns, plaunas e candeliers sco era auter uorden de baselgia ella valeta de ca. 3600 fr. Incaricaus dagl ordinariat episcopal e dalla regenza cun la pastoraziun dils catolics a Fürstenau a Realta, ha Sur Capaul era leu procurau per in decent e sufficient oratori pil survetsch divin.

Suenter 6 onns d'activa e fritgeivla pastoraaziun e gronda beneficenza ella nova curazia de Pasqual ei Sur Capaul vegnius termess sco plevon a Surcuolm en Surselva. Installaus sco plevon la fiasta de Numnasontga 1854, ha el en sia ardenta premura per l'honor de Diu e vevend la veglia caplutta de S. Gieri mond en decadenza, en cuort leventau il patratg de baghiar baselgia nova, in pli grond e decent tempel de Diu. Quei bien patratg ha anflau ureglia e gleiti ha el era anflau per el amitgs e fautors. Experimentaus el collectar ei Sur Capaul puspei serendus en Frontscha tier ses compatriots ed amitgs per rimnar daners en favur de sia nova baselgia a Surcuolm. El ha puspei giu bien success ed ha saviu returnar cun 3000 fr. Gia 1856 ha el saviu baghiar e la nova biala casa de Diu, sufficientamein gronda, fa era honor agl edificader e ses benefactors. Cun solemna festividad ei quella bein exequida baselgia parochiala vegnida consecrada ils 24 d' uost 1858 dagl uestg auxiliar de Haller cun assistenza de plirs spirituals e dedicata a siu vegl patron S. Gieri, il valerus cavalier de Christusretg.

Ei secapescha, che Sur Capaul ha era giu quitau e premura per il decent ornament della nova casa de Diu. Cun sia atgna e cun la be-

nefienza de benefactors ha el daveras mess neu bia bi uorden per il survetsch divin. A sia energia ed iniziativa eis ei finalmein era reusiu ad el de tschentar il tschep per in fondo de scola e d' augmentar il fondo pauperil. Sper tut quellas ovras communizeivlas ha Sur Capaul en sia gronda premura pil salit dellas olmas confidadas ad el era luvrau nunstunclenteivlamein sco pastur, sesacrificond sin tutta moda per sia muntanera. Aschia eis el en paucs onns sefatgs extraordinariamein meriteivels per il beinstar spiritual e temporal della pintga pleiv de Surcuolm.

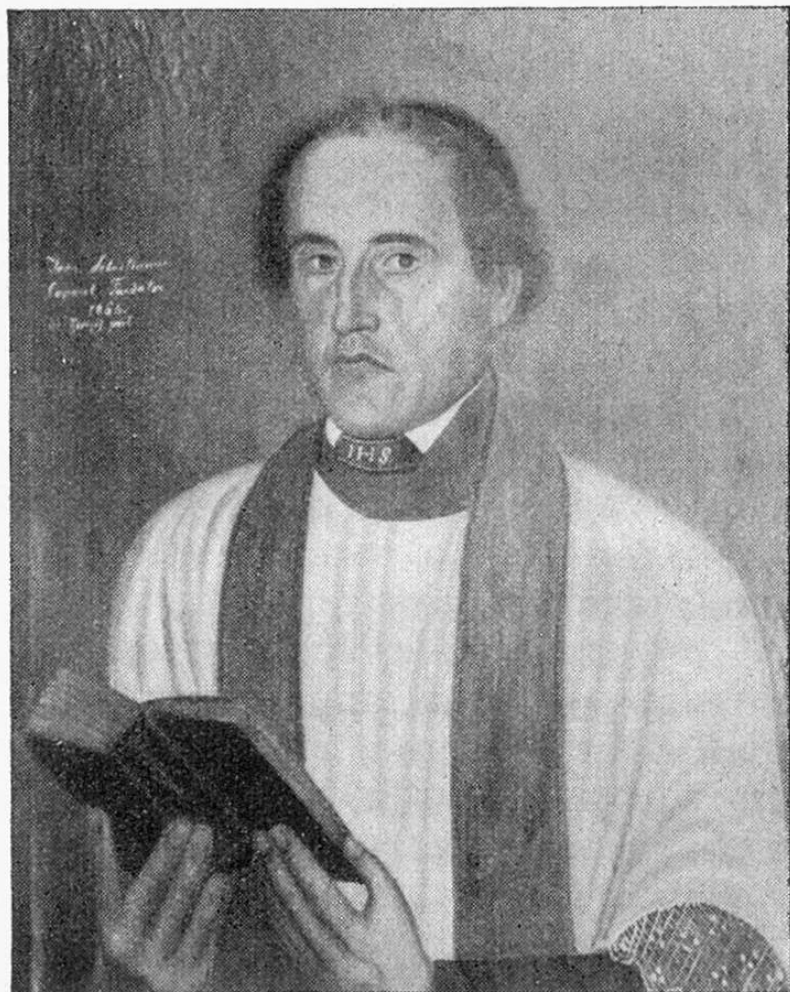
Enconuschend uestg Nicolaus Florentini l' energia ed habilitad de quei nunstunclenteivel plevon, ha el termess el 1861 sco curat a Morissen, secartend ch' el sappi era cheu da l' altra vart dil Mundaun luvrar, semnar e raccoltar aschi bein per il beinstar dil pievel e pil salit dellas olmas. Il Sur curat Flurin Solèr haveva numnadamein per tema che la casa pervenda detti en, giu bandunau Morissen. Con lunsch las speronzas tschentadas sin el ein stadas realisablas ha Sur Capaul descret sez en sia cronica dil curriu e passau duront sia pastoraziun a Morissen. Quella cronica ei depoida egl archiv parochial e dat perdetga de sia gronda premura. Denton astga negin semnader emblidar la parabra digl evangeli. Il meglier sem sa curdar sin dir terren ni denter las spinas. Essend baselgia e casa pervenda baghetgs fetg vegls, negligi e bravamein en decadenza, ha Sur curat Capaul gia sin la proxima vischnaunca de calonda marsa 1862 fatg la giustificada moziun de far mintg' onn ina collecta voluntaria tenor puder de mintgin per culs onns

saver baghiar baselgia e casa pervenda ni silmeins reparar sufficientamein quels pli impurtonts baghetgs della pleiv. Quella proposiziun ei dalla radunonza vegnida acceptada cul conclus de baghiar baselgia ed era ina nova casa pervenda. La collecta, ch' ei allura vegnida fatga per quei intent ha denton resultau mo 100 fr. e deplorablamein ei ella aunc vegnida tralashada dil tut ils proxims onns. Aschi bugensco Sur Capaul havess baghiau da niev la casa pervenda, che fuss stau il pli cussegliivel, essend che bia material della casa veglia — casti de Marmels (Mira: «Ils de Marmels- de Caduff a Morissen» da L. Solèr en Ischi XXII). — fuss staus duvreivels ed havess aschia spargnau bia cuosts malnizeivels e malemperneivladads egl avegnir, ha quei deplorablamein buca saviu daventar. La vischnaunca ha preferiu de far ina ualti cara reparatura della casa veglia. Il tetg teis della veglia casa patriziala ei vegnius fiers giu cun empau miraglia, denton bia memia pauc; ils mirs che sefendevan han survegniu siarras. Il baghetg vegl ha survegniu tetg niev cun aunc biaras autras reparaturas. En paucs onns eis ei denton semussau, che las aultas miraglias catschavan vinavon sfendaglias en combras e stivas e che la reparatura fatga fuva buca sufficienta per la stabilitad della casa.

Il spiritual fuva da lezzas uras engreviaus cun prestaziuns annualas alla scola ed al pauperesser, las qualas Sur Capaul saveva buca renconuscher per giustificadas. Per liberar el da quellas, silmeins visavi alla scola, ha Sur Capaul proponiu alla vischnaunca d' augmentar il fondo de scola, il qual ei allura era daventau

cun incorporar a tal fondo funs orasi prau cumin ed oragiu Marclins. Il fondo ei aschia vegnius augmentaus per frs. 1234.

Havend il curat rugalau vi quellas duas fatschentas plitost materialas ha il premurau spi-

Sur Gion Bistgaun Capaul

ritual priu en egl per tont pli quei ch'el teneva per fetg impurtont per il salit dellas olmas. Ella vischnaunca dils 6 de schaner 1863 propona el l'introducziun della devoziun dellas 40 uras pils 3 emprems dis de fevver. Igl intent de quella devoziun annuala duei esser de rugar ed implorar il buntadeivel Diu, ch'el

pertgiri e protegi la vischnaunca de Morissen da disgrazias, malsognas, fiug e bova, preservi era il s. h. muvel da malsognas e concedi oravontut las necessarias grazias per la sanctificaziun ed il salit perpeten dellas olmas immortalas. Il pievel ha schau plascher quella sontga devoziun en adoraziun dil SS. Sacrament. La devoziun ei vegnida introducida e tenuta per l'emprema gada il firau de s. Brida, da Nossadunna de candeilas e S. Plasch 1863 e quei cun ludeivla partecipaziun dils fideivels dil liug e contuorn.

Meins plascher ha allura il suandont exagerau tscheiver fatg al curat, il qual ha disturbau — sco ei stat scret — bravamein la buna pasch e concordia cul spiritual ed era cun la supra-stonza communal. Per quels ed auters motivs ha quella perfin demissionau ed igl ei suandau in temps senza regenza communal, entochen ch'igl ei cun intervenziun de Sur Capaul e Sur plevon Fontana a Pleif reussiu ina convenziun amicabla. Vargantadas quellas malemperneivladads schendradas dal tscheiver, eis ei rutt ora uiara denter las mattauns pervia dil cantar en baselgia, caussa che sa tgunsch daventar per capreci e daventa era buca per avantatg dil survetsch divin ni per plascher dil spiritual. Era lungurusas dispettas e malemperneivladads denter las vischnauncas confinontas de Morissen e Cumbel pervia de libra pasculaziun han caschunau biars quitaus e dolurs al spiritual della pasch, tochen ch'igl ei cun sia intercessiun reussiu de pacificar las parts dispitontas. Quei ei daventau da Numnasontga 1863.

En sia cronica scriva Sur Capaul era il suandont:

«El decuors della stad 1864 ha ei pliras gadas dau urezis e tempiastas cun gronds donns per cultira e raccolta. Mo la pli terribla tempiasta ei stada quella de dumengia dil scapulier, la quala ha catschau per nuegls e clavaus saltunzs e saltunzas, che vegnevan giu dal vegl hospeci dil Mundaun ed ha sfraccau e manizau si èrs e truffels, conivs e glins, feins ed orts. «Ti dueies sanctificar il sabbat» — ha il Seigner plidau.

Il premurau spiritual, seprius en ton pil salit dellas olmas sco per la casa de Diu, ha tras neginas malemperneivladads seschau decurschar ed ha ussa sco pli baul fatg l'instanta moziun de baghiar baselgia nova, essend la veglia caplutta, consecrada 1683 dagl uestg Udalricus de Mont, memia pintga ed era empau en decadenza. En quella radunonza dil fenadur 1865 ha Sur Capaul empermess de contribuir la considerabla summa de 1500 fr. e varga per baghiar baselgia sco era de far viadis de collecta en Frontscha per quei medem intent. Tut quei ha denton aunc buca pudiu rabitschar la vischnaunca tier il desiderau conclus. Tonaton ha el buca piars la curascha ed ei buca desistius de siu plan. Suentier dus onns de continuau mover e stuschar ha il patratg de baghiar anflau suatientscha tier la vischnaunca. La fiasta de s. Gion stad ha ella concludiu en sia radunonza de far quei onn las preparaziuns necessarias cun crappa e lenna ed auter material de baghiar ed igl auter onn sissu, pia 1868, baghiar la baselgia, sco quei ei era daventau.

Sco empermess ha Sur Capaul era ussa fatg in pèr viadis de collecta en Svizzerza ed en Frontscha, spluntond tier buns amitgs e gene-

rus benefactors. Alla fin eis el turnaus a casa cun la considerabla summa de 4000 frs. Cun ses 1500 frs. fuva pia il daner de baghiar carschius sin 5500 frs. Era ils vischins de Morissen han ussa mintgin tenor puder unfriu e contribuìu il lur, aschia ch'igl entir fondo per la baselgia ei carschius sin 8000 frs. Per realisar la grond'interpresa ei vegniu elegiu ina commissiun. Malgrad ses gronds merets pil fondo e sia comprovada enconuschientscha ed esperienza en fatgs de baghiar ei Sur Capaul buca vegnius elegius en quella commissiun e quei per grond donn della caussa. Nuotatonmeins ha el luvrau nunstunclenteivlamein vinavon per la grond'ovra en honor de Diu. El havess bugen surdau las lavurs de miradur al capavel meister-miradur G. G. Bacchin, che fuva maridaus cun ina de Morissen. Mo commissiun e vischnaunca han preferiu de dar quella principala lavur agl jester lombardès Dumeni Cereso per la summa de 5000 frs. e 200 frs. remessa, sche gie che l'offerta de Bacchin fuva pli bassa.

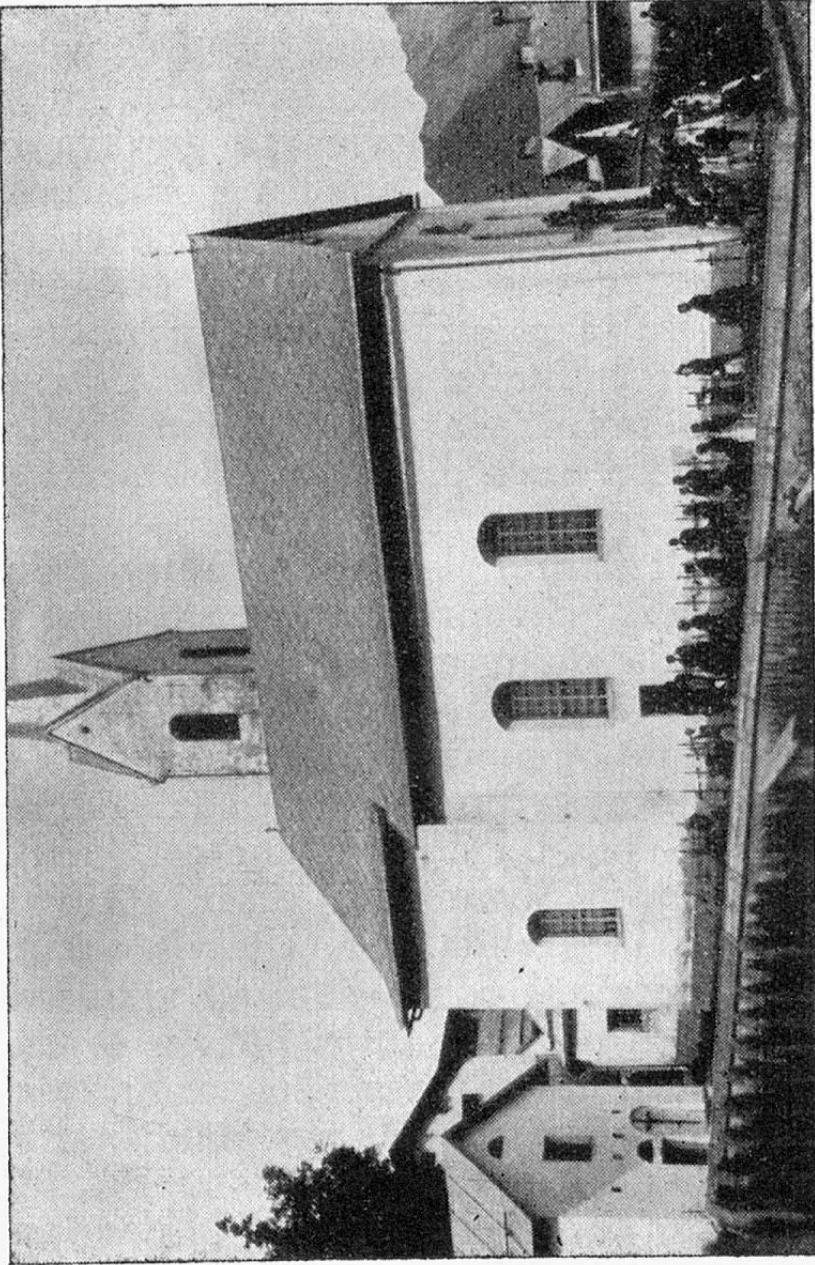
Las lavurs de scrinari e lennari ein vegnidas surdadas a meister Sep Antoni Collemberg de Morissen per 1600 frs, fertont che meister Giuseppe Richli d'Ursera ha baghiau igl altar grond e rugalau ils dus altars vegls laterals per 650 frs. e 150 frs. remessa. Ils 3 de matg 1868, la fiasta della s. crusch, ei vegniu celebrau messa per la davosa gada ella veglia caplutta gotica de S. Giachen e S. Flep, ch'ei allura vegnida scarpada giu. Ei para a nus ch'ei seigi vegniu procediu cun memia pauc'enconuschientscha, interess ed adatg per las bialas e custeivlas caussas goticas ed autras en quella caplutta historica, p. ex. igl altar grond, la bellezza scan-

tschala de Ritzi, ch' ei aunc ozildi in ver ornament della baselgia nova, las truccas el chor, ch' ein svanidas laschond anavos mo rests en paglia. —

Il Sontgissim e survetsch divin ein vegni transferi en casa de scola e gia ils 12 de quei meins de matg ei il crap de fundament per la baselgia nova vegnius tschentaus. Dacheu deriva bein la munconza de solida fundamentaziun. — Quella baselgia fuss segiramein vegnida pli solida ed artistica, sch' il spiritual ch' haveva gia baghiau duas baselgias e restaurau outras, havess giu pli bia de dir e cumandar. Finida la baselgia, ei quella vegnida surdada gia quei atun 1868 al survetsch divin, fertont ch' ella ei vegnida consecrada pér ils 26 de fenadur 1869, la fiasta de S. Onna, dagl uestg Caspar Willi e dedicada a Nossadunna Immaculata sco emprema patruna ed a S. Onna sco secunda patruna.

Sco per la construcziun della casa de Diu sezza, aschia ha Sur Capaul era luvrau sacrificontamein per sia dueivla decoraziun. El ha procurau per il grond e bi maletg de Nossadunna Immaculata, ina pictura plein pietad dil maun artistic de siu amitg Paul Deschwanden. Medemamein a Sur Capaul ha la baselgia d' engraziar pils dus auters maletgs: S. Carli Borromeus ed il beau Frater Clau de Flia sco era per de bia bi uorden e biala paramenta.

Ussa che sia tiarza baselgia nova fuva sut tetg ed haveva obteniu siu decent decorum, havess quei spiritual de schi admirabla activitad e sacrificontadad bein astgau ruassar da tonts quitaus e stentusa lavur per guder pli

Baselgia de Morissen

levs ed emperneivels dis. Il nunstunclenteivel luvrer ella vegna dil Segner ha denton era ussa buca patertgau de ruassar. Tut sia premura fuva ussa dedicada al salit dellas olmas, per las qualas el vuleva aunc esser il fideivel pastur e menader. Il Segner fuva denton cuntents cun siu fideivel survient e gariava buca ulteriurs sacrificis. Sur Capaul ha ussa daveras survegniu in clar presentiment de sia approximonta fin. En quella previsiun ha el beinresignaus mess en bien uorden sias caussettas terrestras ed ei en aunc pli ferventa oraziun e meditaziun sepreparaus per il grond viadi ella perpetnada. En buna dispostadad semetta el la sera dils 3 de fenadur 1870 a ruas — per buca sedestadar pli denter ils vivs. L' altra damaun han sias niazas, che procuravan siu tenercasa per lur gronda dolor anflau il car Augsegner morts en siu létg, spartius dalla daguotta ella vegliadetgna de 64 onns. Niessegner ha pia concediu ad el la biala fin ch' el ha sez savens giu giavischau — ina buna mort anetga. Indubitablamein vegn il Segner ad esser staus bein cuntents cun la gronda e meriteivla lavur de siu fideivel survient ed ha perquei vuliu remunerar el cun la pagaglia dil s. parvis, senza far surfrir el las dolurs d' ina malsogna mortala. Ils 6 de fenadur, l' octava dils apostels S. Pieder e S. Paul, han 28 spirituals e numerus pievel de dalunsch e demaneivel rendiu la davosa honor a quei vengonz e carezau spiritual, accompignond sia bara ella nova baselgia parochiala a Morissen, nua ch' ella ei avon igl altar dil ss. Num de Jesus vegnida surdada alla fossa. Ina tabla commemorativa ornescha ella e dat perdetga de quei ton meriteivel spiritual, ch' ei

sesacrificaus el survetsch e per la gloria de Diu, sco per il salit dellas olmas e pil beinstar social dil pievel. Have anima pia.

Sur Peder Antoni Capeder

ei staus convischin, confrar e conscolar de Sur Gion Bistgaun Capaul. El ei naschius a Lumbrein ils 3 de schaner 1817. Ses geniturs ein stai Gion Giachen Capeder e Maria Ursula Capeder. Ensemen cun siu convischin empau pli vegl, Gion Bistgaun Capaul, ha era quei giuven de 21 onn entschiet e fatg (da 1838—42) il studi per vegnir spiritual el casti de Schluein ed a Schellenberg sut direcziun de P. Salesi Brunner. Gia suenter quels paucs onns de scola ei Peder Antoni Capeder vegnius ordinaus spiritual dagl uestg auxiliar de S. Pieder (Feldkirch). Igl onn sissu, 1843, eis el entraus ella congregaziun dil ss. Saung, che cardinal Caspar de Bufalo haveva fundau ad Albano sper Roma e P. Salesi e sia mumma Onna Maria Brunner han fundau el casti de Schluein ed a Schellenberg el principat de Liechtenstein.

Alla fin de settember 1843 emigrescha Sur Capeder, che figurescha era sin la gliesta a S. Fossa, cun P. Salesi ed auters compogns missionaris sur mar en l' America. Il viadi ei staus liungs, stentus e burasclus. Ils missionaris ein arrivai pér alla fin dil meins de december egl uestgiu de Cincinati. Leu anflan ils staunchels missionaris per lur grond plascher igl enconuschent e preziau compatriot e missionari Sur Martin Henni de Sursaissa, il posteriur grond arzustg de Milwaukee. Segner P. Antoni Capeder ha schau plascher la clamada de

missionari. Cun premura e sacrificontadad veramein apostolica eis el viagiass lunsch entuorn ellas contradas dil Mississippi ed ha pastorau cun bien success sin las biaras staziuns della congregaziun dil ss. Saung, ch' appartegnan ussa alla diocesa Cleveland, stat Ohio. Ei vegn raquintau che missionari Capeder havevi cunzun all' entschatta empau difficultads cul lungatg ingles ed era cul tudestg. Mo cunquei che ses plaids vegnevien aschi sinceramein da cor, secuntentavien ils fideivels tonaton fetg bein cun ses priedis e sias ductrinas. Mo cun in bien cor uneva Sur Capeder era in saun e frestg humor. Perquei raquintava el era cun plascher e bien humor de ses liungs e stentus viadis atras ils vasts territoris ed uauls d' Ohio — per ordinari per pedes apostolorum. Daventaus vegls e staunchels ei il missionari de Lumbrein sedomiciliaus a Thompson, nua ch' el ei morts ils 2 d' october 1888 ella vegliadetgna de 71 onn. Il sem che quei premurau missionari ha rasau ora prosperescha e porta vinavon buns fretgs pil salit dellas olmas ella tiara de Columbus.

Els onns che Sur Capeder ei daventaus spiritual ed ha operau ella vegna dil Segner, ha era ina e l' altra giuvna de Lumbrein priu il vèl sededicond alla veta spirituala sco spusa de Christus ed aschia prosperau el curtin de Lumerins denter las flurs spiritualas. Ina de quelas flurs ei la venerabla

Sora Luzia Imelda Casanova.

Naschida igl onn 1830, eis ella vegnida battiada sil num Maria Luzia. Sesentend clamada dal Segner ei la pietusa giuvna entrada cun 27 onns ella claustra digl uorden de S. Dumeni a Cazas, nua ch' ella ha 1860 fatg siu profess ed obteniu il num claustral Sora Luzia Imelda. Sia veta tenor la regla de S. Dumeni ei stada ventireivla, mo cuorta. Gia igl onn 1870 ha ella suandau il clom tier las nozzas celestialas.

L' outra muniessa de quels onns ei la venerabla

Sora Columba Vilana Solèr

Ella ei naschida ils 28 de november 1834 egl uclaun Farglix sco sora digl enconuschent Gion de Farglix. El s. batten ha ella retschiert il num Margreta Cristina. Ses buns geniturs de vera tema de Diu: Rest Giusep Solèr e Maria Catrina na. Casanova ston haver porschiu ina buna educaziun a lur feglietta sco quei ei ludeivlamein tont savens il cass en simplas relazioni purilas en loghens montagnards ed isolai. Carschida si en pietad ed innocenza ei la Margreta sededicada totalmein a Diu sco muniessa dil convent de Cazas, ch' ha aviert sias portas a tontas outras consoras Lumnezianas. Fagend siu profess 1864, ha la noviza Margreta Cristina Solèr obteniu il num claustral de Sora Columba Vilana. Buca meins intelligente che pietusa, ei Sora Columba suenter paucs onns vegnida elegida superiura ed ha administrau quei uffeci durant treis onns. Per raschun de sia fleivla vesida — ella fuva daventada bunamein tschocca — ha Sora Columba remess siu uffeci a sias consoras, sededicond aunc pli fer-

ventamein all'oraziun ed alla veta contemplativa monastica. Muniessas, ch'han aunc enconoschiu Sora Columba, raquentan ch'ella seigi stada 15 onns tschocca, mo hagi di per di recitau a libra memoria igl entir uffeci de Nosadunna e dils morts, sco ella era gia stada disada a Lumbrein tenor vegl usit romontsch. Ella ei seprida en fetg per siu frar Gion ed ha concludiu sia veta 1901, nua che ses égls ein segiramein s'aviarts per la visiun beatifica dellas olmas elegidas.

Notizias históricas davart la schlateina Solèr

Essend che plirs representants della familia Solèr ein sededicaì alla veta spirituala e che quella schlateina flurescha a Lumbrein sco en plirs auters loghens della Lumnezia ed era ordeifer la vallada, eis ei giustificau de persecuitar quella ella cuorsa dils tschentaners, sco quei ei era daventau culs de Lumerins, Caspauls e Casanovas.

Campell numna ils de Solèr denter la noblezia el territori della Ligia grischa. Siu domicil d'origin duei la familia haver giu ella tuor Solèr, che sesanflava tenor la tradiziun sil sulegliv e bi crest Casauma dadens Vattiz. Sin las veglias ruinas de quella tuor stat dapi biars onns in baghetg d'economia purila. Restonzas de quei casti ha era prof. J. Zemp constatau leu a siu temps. Aunc avon paucs onns vesevan ins leu dasperas ils fastitgs d'in vau sutteran, el qual gagliards buobs fagevan de sezuppar. Sco ei vegn pretendiu mavi quel sut tiara vinavon entochen giu tiel casti de Turatscha sut Degen, il vegl casti dils de Blumenthal.

Davart la derivonza dil num Solèr havein nus la competente interpretaziun de C. Muoth en siu profund studi davart ils nums de schlateina grischuns, II. pag. 41. El metta Solèr en relaziun cun Solarium, che significhescha sulèr. Solarium (suler) numnavan ins ina gada ina impurtonta part giu bass della casa signurila. Sulèr ei vegniu priu sco synecdoche, che prenda en fuorma poetica la part per la caussa entira. Aschia veva Solèr, Solair, Solario d'origin la significaziun de casa signurila. De Solario senumnavan d'entschatta quels ch'habitavan la casa sco signurs ni migiurs. Pli tard ha la particla «de» survegniu la significaziun de nobilitad. Il «de» de derivonza ei savens svanius cul temps ed aschia ei la semplia fuorma Solèr restada sco num de familia.

Il num de familia Solèr compara pli da vegl en diversas fuormas els documents historics, baul Solario, de Solair e de Solèr. Ils emprems Solèrs ein documentai cun num e sigil gia dal 13. tschentaner enneu. Johann e Jacob de Solario ein numnai 1259 egl urbari dil capetel dellaatedrala de Cuera (pag. 27) Conrad de Solario e Rudolf de Solair comparan entuorn igl onn 1325 (Wartmann, documents, pag. 354 e 356) ed Ulrich de Solèr 1335 (cod. dipl. III p. 39).

Documents egl archiv de vischnaunca de Surcasti cul num e sigil d'in Lauriens de Solair sco mistral u ugau della Lumnezia digl onn 1458 e plirs auters documents cul num e sigil de Benedict de Solair 1526 e semegliants documents de quels onns era egl archiv de Vrin dattan perdetga, ch' ils de Solèr han da gliez temps giugau ina rolla politica en Lumnezia.

Ella veglia baselgia de Pleif han ils de Solèr plirs anniversaris el XV e XVI tschentaner, d. a. in digl onn 1447 per Laurentius de Solair e per Waltgerius de Solair e lur dunnauns, fegls e feglias (urbari vegl). Empau pli tard, numnadamein el XVI tschentaner, ein Solèrs era sedomiciliai a Schluein, nua ch' els han acquistau il dretg de burgheis. El decuors dil temps ein plirs representants de quella lingia della familia daventai spirituals ni religios. Igl «Album Desertinense» fa menziun d' in pader Luregn Solèr de Schluein, ch' ei naschius ils 7 de settember 1652 ed ha fatg profess 1685. El ei staus biars onns beneficiat de Nossadunna della Glisch ed ei morts ils 28 d' october 1718 e satraus leu en baselgia. — El medem document historic vegn fatg menziun era dil frater secular Pieder Solèr, frar de P. Luregn, ch' ei staus in versau scrinari ed ha sco tal acquistau renum. Pliras admirablas ovras de siu maun ella claustra de Mustér dattan perdetga de siu art. D. a. ei era la stanza digl avat ella cuort claustrala a Trun ina sia lavur de vaglia. (Cf. P. Notker Curti; maletg biografic en Bd. Monatsblatt no. 7/1938 e Bd. Tgb. no. 53 1936). Frater Solèr ei morts ils 19 de schaner 1724 ella vegliadetgna de ca. 70 onns.

In auter Sur Solèr de Schluein ei **Sur Geli**, naschius 1697, ordinaus 1722. El ei staus in onn caplon a Curaglia e da 1724—1765 plevon a Surcasti. Dad el stat ei scret, ch' el fuvì in fetg diligent e premurau spiritual. Per motiv de fleivla sanadad ha el resignau suenter 40 onns de fideivla pastoraziun a Surcasti, ei seretratgs a casa sia a Schluein, nua ch' el ei morts ils 25 d' uost 1767 e vegnius satraus en baselgia a Sagogn.

La schlateina Solèr ha dapi tschentanners era existiu e fluriu a Vrin. De quella schlateina fuvu **Sur Flurin Antoni**, ch'ei naschiu 1829 e vegnius ordinaus 1857. El ei staus successivamein curat a Morissen, plevon a Falera, caplon a Rueras, plevon a Vignogn, caplon a Sedrun ed ei morts 1901 e satraus avon baselgia a Vrin.

De Vrin han las suandontas feglias Solèr priu il vèl de muniessa:

Sora Scholastica, Claustra de Mustair e Sora Tiburzia ad Ingenbohl. — El novissim temps han era duas feglias de Gion Geli Solèr a S. Paul, America e Maria Clara Capaul da Lumbrein elegiu la veta claustrala e quei ella congregaziun dellas Soras della scola de Nossadunna. Lur nums claustrals ein Sora **Maria Alma** e Sora **Maria Clara**. Omisduas ein scolastas. Nus giavischein bien success en lur sublima clama-da sco educaturas. —

Sco auters fegls de familias lumnezianas ein pli tard era representants della schlateina Solèr emigrai en tiaras jastras. Dacheu deriv'ei, ch'ei dat Solèrs en Spagna, sco p. ex. il valent componist Antoni Solèr el XVIII tschentaner e che in N. N. Solèr ei staus arzuestg de Montevideo ell' America meridionala, dal qual las gasettas han a siu temps rapportau, ch'el seigi morts a Genua ils 30 de settember 1913, sesanflond sin viadi a Roma. Quei monsignur Solèr ei staus in prelat de grond format e valeva tenor las gasettas per il Ketteler dell' America.

Era entochen en Tiarasontga ein, sco ei para, Solèrs emigrai. Denter ils paders missionaris de s. Francestg, persecutai e marterisai cun caschun della massacra dils cristifideivels a

Damascus igl onn 1860 vegn era in Pader Pie-der Solèr menzionaus, il qual ha aschia acqui-stau la palma dil marteri e l'honor digl altar. Quei fatg historic ei cuntenius en nr. 1 della «Scintella», fegl mensil dils R. R. P. P. fran-ciscans a Milaun de 1827.

SOLÈR

arma. Aschia ha p. e. avat Hieronymus Casa-nova de Mustér duvrau il sulegl per l'arma de sia mumma, ch'ei stada nativa Solèr de Lum-brein. Cf. Curti. Las armas dils avats de Mu-stér.

L'arma cul sulegl ei probabel l'emprema e vera arma dils de Solèr. — Era ils sigils em-pau defects a Surcasti e Vrin san gest aschi bein esser il sulegl sco la glina.

A r m a. Ils Solèrs han diversas armas (uop-pens). Ina lingia ha la glina carschenta en aur sin funs ner. (Cf. Casu-ra, Cud. d'armas p. 52).

La lingia de Schluein meina en si'arma sin funs blau la fatscha dil sulegl en aur sin treis cuolms verds. (L. c. p. 53). Cheu ha ina heral-dica populara interpre-tau solaris da sulegl. Mo era ina lingia de Lum-brein meina la medema

Il proxim spiritual dapi sur Capeder ei:

Sur Leonard Antoni Casanova.

Ils 6 d' october 1847 han ils consorts scarvon Caspar Antoni Casanova ed Onna Maria Ursula n. Gartmann de Surrin saviu beneventar lur emprem naschiu, ch' ha retschiert el s. batten il num Leonard Antoni. Havend il svegliau buob gia ella scola de vischnaunca manifestau buns talents, ein ils premurai geniturs sin cussegljar dil plevon, Sur Balzer Fidel Arpagaus, seresolvi de schar studiar lur fegl ed han per tal intent termess quel a Sviz el collegi «Maria Hilf». Suenter haver persolviu cheu cun bien success las classas gimnasialas ha il student de Lumbrein survegniu ina piazza libra el collegi Carlo Borromeo a Milaun per il studi della filosofia e teologia. Per continuar ils studis teologics retuorna Glenard Casanova (sco el vegneva numnaus) da Milaun el seminari de s. Gliezi a Cuera. Ils 3 de zercladur 1871 eis el leu vegnius ordinaus spiritual ed ha per grondissima legria de sia vischnaunca nativa allura celebrau solemnamein sia messa nuviala a Lumbrein, che haveva dapi 40 onns buca giu pli ina tala. Per ordinaziun della curia episcopala surprenda Sur Leonard Casanova 1872 sco provisor la pleiv de Surcasti, ferton ch' il plevon de leu, Sur Gion Gieri Caviezel, daventa plevon de Lumbrein. Il giuven provisor della petschna pleiv de S. Luregn ei cuninaga semussaus sco premurau e capavel pastur dellas olmas, valent predicatur e cantadur. Mo sia premura e forza de lavur ella vegna dil Segner dumandava in pli vast camp d' activitad. Perquei banduna Sur Leonard gia 1875 Surcasti per serender sco ple-

von a Ruschein. Duront sia pastoraziun a Ruschein visitava el savens Sevgein, nua che P. Giuli da Bergamo pastorava da gliez temps. Da casa anora haveva el era ina speciala devoziun per Nossadunna de S. Fossa. P. Giuli fuva in fetg distinguiu e perdert spiritual e sco Sur Leonard in special veneratur dil s. Sacrament. Igl ei perquei de capir, che quels dus spirituals s' accordavan aschi bein. Ei vegn cun buna rasschun supponiu, che P. Giuli hagi giu ina profunda influenza sin Sur Glenard, in spiritual plein pietad, idealismus ed activitad. Senza dubi ha el era pastoraun a Ruschein cun tutta premura la muntanera ad el confidada. Denton han era cheu sco aunc en auters loghens buca tuttas nuorsas capiu e suandau la vusch dil bien pastur. Basta, gia 1879 ha el priu comiau dalla pleiv de S. Gieri. Quella gada ei siu viadi ius sur cuolms e vals vi ella vallada della Muotta el cantun Sviz per daventar gidonter dil plevon de leu en sia vasta pastoraziun. Mo daventond la pleiv de Lumbrein 1881 vacanta cun la mort de siu plevon, Sur Gion Gieri Caviezel, giavischia ed obtegn quella siu convischin Sur Leonard Casanova per siu augsegner. Scribent de questas seregorda aunc bein, tgei cordial beinvegni in grond pievel cun parada militara ha fatg ad el, mond encunter entochen miez Uresa ed accompignond el ella baselgia parochiala de S. Martin. Plein premura ei il niev pastur semess vid la lavur. Il valent predicatur e catechet ei era gleiti sefatgs valer. El ei il spiritual, ch' ha per l' emprema gada dau cheu ina pli liunga e profunda instrucziun per l' emprema s. communiun. Sur Casanova eis ei era, ch' ha da temps en temps fatg priedis per ils differentes

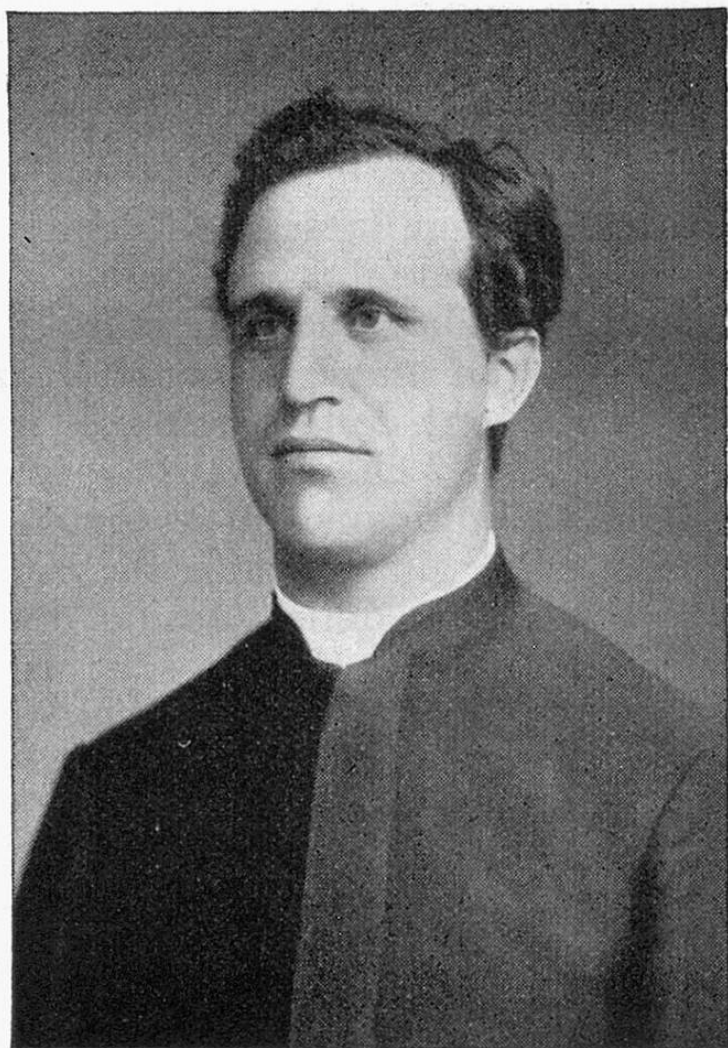
stands, per babs e mummas e per la giuven-
tetgna. Sia activitad ei denton buca stada limi-
tada sin sia pleiv, aschi extendida sco quella
ei. Excellent predicatur, ha el era savens suan-
dau il clom ordeifer Lumbrein sco predicatur ni
per dar missiuns. Aschia ha Sur Casanova era
fatg in fulminont priedi d'inauguraziun a Solis
cura che la statua della Madonna di Caravaggio
ei vegnida reportada ed exponida leu alla vene-
raziun publica el vegl sanctuari.

In special meret ha Sur Casanova per la ve-
glia Passiun de Lumbrein. Grazia a sia inizia-
tiva ed energia ei quella schi edificonta repre-
sentaziun religiosa suenter ina pausa de 2 de-
cennis puspei vegnida dada a Lumbrein igl onn
1882 e quei cun zun numerusa participaziun dil
pievel Sursilvan, tont della Lumnezia sco della
Foppa e della Cadi, ch'ei staus veseivlamein
commuentaus ed edificaus. Igl autur de questa
lavur ha sez aunc giu caschun de ver quella
davosa representaziun della Passiun de Niesse-
gner en siu vitg natal e deplorescha cun Lum-
brein e lunsch contuorn, che quei commuentont
giug religius ha dapi 1882 buca saviu vegnir re-
presentaus pli tenor veglia tradiziun. Nus lein
denton sperar, che quei daventi pusseivel egl
avegnir per edificaziun dil pievel romontsch, es-
send ch'ei semuossa en nies temps puspei inte-
ress per ils giugs religius.

Nunstunclenteivels e meriteivels ei pia igl
operar de Sur Casanova era staus a Lumbrein.
El ha denton da certa vart era stuiu sentir la
verdad dil proverbii: «Negin ei profet en sia pa-
tria». Schegie generalmein carezaus da giuven
e vegl, ha el gia suenter 2 onns de fritgeivla

pastoraziun bandunau siu vitg natal, suandond in clom honorific sco plevon de Mustér.

Da Numnasontga 1883 ha il niev plevon fatg alia fulenada baselgiada siu priedi d' ingress, el qual el ha exponiu eloquentamein: 1. Tgei ils parochians astgan spetgar da lur pastur dellas olmas e 2. Tgei quel astga spetgar

Sur Leonard Casanova

dallas olmas agli confidadas. Il priedi ha fatg profunda impressiun ed ei sin giavisch d' auditurs vegnius stampaus ed edius.

Sco a Lumbrein aschia ha Sur Casanova era capiu a Mustér de rimnar ils affons entuorn il pastur ed ha cun perseveronta premura e sacrificontadad instruiu ed educau els onn per onn ella ducrina e disciplina dil Segner. Buca meins premuraus fuva el en ses priedis ed en sias ducrinas d'advertir la giuventetgna en fatscha dils gronds prighels, che smanatschan ozildi ad ella da tontas varts e sin tontas uisas, animond ferventamein giuvens e giuvnas de durrar stediamein ils mieds religius pil combat e la sanctificaziun dell'olma. Beinsavend ch'era ils geniturs ston luvrar maun en maun cul spiritual per ina prospereivla instrucziun ed educaziun d'affons e giuventetgna, ha il premurau pastur savens era rimnau babs e mummas tier specialas instrucziuns ed exhortaziuns d'educaturs. Aschia ha el cultivau igl èr de sia extendida pleiv e fiers ora cun premura reha semenza, senza sestermentar de stentas e sacrificis. Mo era cheu ein plaun e plaun difficultads semussadas, pertgei el meglier èr crescha era il zarclem cun la salin. Ella greva lavur de pastozaziun havevan sias forzas corporalas gia pitiu sensiblamein, aschia ch'ellas tunschevan buca pli tenor giavisch. Per selevgiar ha Sur Casanova perquei seschau eleger sco plevon a Lowerz el cantun Sviz. Avon che surprendre quella pleiv ha el denton vuliu far ina cura a Dusing ed ei da leu turnaus a Mustér e buca a Lowerz. Havend ademplier cheu siu duer duront 11 onns de greva pastozaziun, ha el dau sia demissiun per surprendre a S. Murezi in post pli commensurau a sia sanadad. Cunzun era muort sia bun'enconuschientscha dils lungatgs jasters fuva el cun sia stupenta comparsa e curtesei-

vladad il qualificau plevon en quei renomau liug de cura.

Siu successur el medem liug, Sur canoni Dr. Simonet, scriva d. a. sur de Sur Casanova en sia publicaziun «Veta catolica en Giadin' aulta» (p. 177 Raetica varia no. 14): «Casanova fuva d' imposanta statura cun ferm tenor e talents de predicatur de num. El fuva profunds de sentiment, mo seprendeve en per malemperneivladats e decepziuns. En quei grau fuva S. Murezi buca il dretg liug per el, pertgei degrettas deva ei cheu biaras». Menzionau autur conferma era che Sur Casanova fuvi in idealist; perquei fuva in liug, nua ch' il spiritual sto setrer vi dell' almosna, senza pervenda, buca adattaus per el. In sinecura fuva S. Murezi era buc. Ina pastora-ziun d' in aschi vast territori ensi ed engiu, sur cuolms e vals entochen ella Bergaglia e d' in temps ch' ins enconuscheva aunc buca igl automobil, fuva in veritabel strapaz, senza saver es- ser fritgeivla tenor vuler e plascher dil luvrer ella vegna dil Segner. Perquei ha el suenter 4 onns cun lubientscha de siu uestg Fidelis Battaglia bandunau S. Murezi ed ei serendus, suenter cuorta, pauc emperneivla dimora el Tirol, a Tarasp tier P. Teodoric e da leu sco provisor a Conters, allura sco vicari ad Oerlikon e sco vicari ella pleiv de s. Giusep a Basel. A Basel eis el oravon staus elegius per la missiun taliana, essend ch' el dominava perfetgamein il lungatg talian. Havend priu per cor stagn fetg las biaras malemperneivladads sufridas ella pastora-ziun e la munconta renconuschientscha ed engrazieivladad da certa vart, ha sia sanadad, schegie um sc' in cuolm, pitiu e sia gnarva ei vegnida spossada. El sesanfla necessitaus d'en-

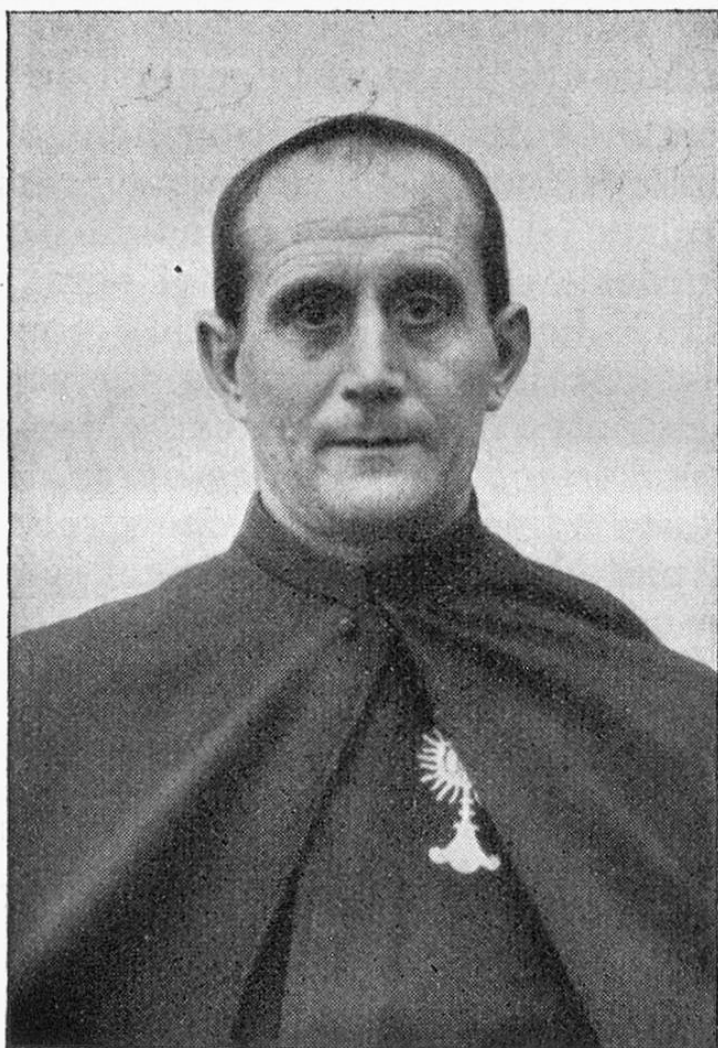
curir ruaus e recuperaziun de sia sanadad en in sanatori a Ligiaun. Mo ei sto esser ch' il Segner fuva già cuntents cun la lavur de siu sufrent e bandunau survient de cor generus e pacific. La fiasta de Numnasontga 1904 ha il suprem signur sur veta e mort liberau el da tuts mals terresters e clamau el tier la cuminonza dils sogns e beai en tschiel. Siu tgierp ei vegnius surdaus alla fossa el bi santeri de Ligiaun.

Siu maun activ ha era schenghiau in pèr ovras romontschas a siu car pievel romontsch. Ina ei titulada «Las compariziuns de Nossadunna de Lourdes» e l'otra «Igl feagl pers», in giug religius. 1898 ha el publicau il bi e popular cudesch d' instrucziuns ed oraziuns per veneraturs de Maria sontgissima numnaus: «Maria mamma della misericordia». Quellas ovras documenteschan aunc adina il profund spert religius e la ferventa pietad de quei meriteivel spiritual e vegnan a conservar el aunc ditg en buna memoria.

Frater Cristian Risch Casanova

Il venerabel frater Cristian Risch ei staus frar de Sur Glenard Casanova ed ei naschius ils 26 de november 1853. El vegneva clamaus Risch d' Onna Mariuschla. Oreifer giuven de religiun e vertid eis el daventaus in famus e premurau cantadur de baselgia, nua ch' el muncava tier negins uffecis e neginas devoziuns. Cantadur fatg fuva el era pervia de sia biala vusch de cantar. 1882 ha el della Passiun surpriu e fatg la part digl evangelist S. Gion, per la quala ei havess buca dau in pli adattau. El ha fatg sia rolla e cantau per gronda edificaziun dil pievel. Aparti grond' impressiun ha la canzun

de S. Gion fatg, ch' el ha cantau aschi stupent cun sia biala vusch. Ins ha aunc ditg pli tard dumandau orda Lumbrein quella canzun e cura che Hans In der Gand ha rimnau canzuns veglias ella Cadi ha leu en in liug zatgi era saviu cantar quella.

Frater Risch Casanova

Il Risch fuva in giuven de profunda e ferventa pietusadad. Specialmein fuv' el — sco siu Sur frar — in fervent veneratur dil ss. Sacrament digl altar. Essend zun attaschus a sia mumma, selai cun raschun supponer, che quella

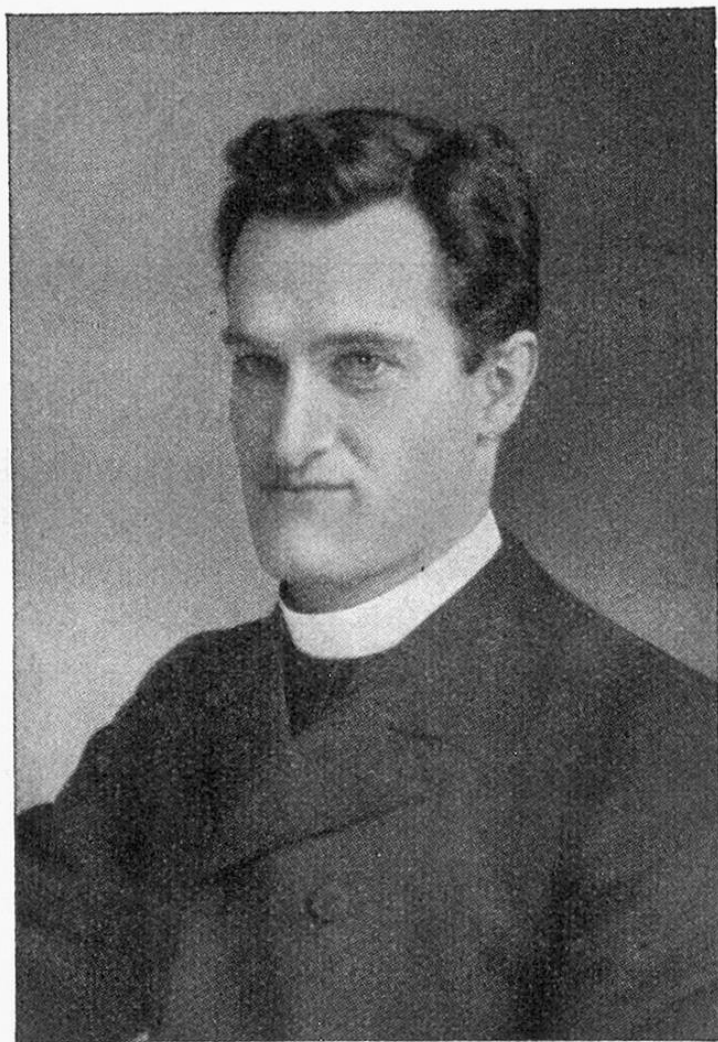
hagi implantau quella devoziun el cor de ses affons, cunzun dapi sia emprema s. communiun. Da giuven ensi ha el giu il desideri de daven- tar religius. Mo las relaziuns de casa lubevan buca quei tenor siu giavisch. Cunzun saveva e leva el buca bandunar sia mumma, schi ditg sco quella veva de basegns de siu sustegn ed agid. El vegneva buca numnaus per nuot Risch d' On- na Mariuschla. El ha denton adina cultivau en sia pietusa olma sia clamada e menau ina veta exemplarica, in bien exempel per tuts. Murend sia carezada mumma 1898, ei il davos impedi- ment per ir en claustra staus ord via ed en sia ardenta carezia per Niessegner eucharistic ha el suandau il clom, ch' el senteva en siu cor, ha priu comiau dals ses, da sia patria e dal mund insumma ed ei serendus sco frater secular della congregaziun dils Eucharistins a Saxelles en Bel- gia. Leu ha il bien Risch, sco el scriveva a casa, anflau sia cuntentientscha e ventira interna, ei daventaus in pietus frater e restaus tal ento- chen sia mort ils 12 de settember 1926, per lu sco fideivel survient el pauc vegnir tschen- taus sur dil bia ella gloria celestia.

El curtin de Lumerins ha il tschiel schau curdar vinavon la rugada frestgentonta e fruc- tificonta per novas flurs spiritualas. Ils 26 de zercladur 1870 nescha egl uclaun Farglix igl af- fon, ch' ha obteniu el s. batten il num Leonard Antoni ed ei pli tard daventaus il

Sur Leonard Antoni Solèr

Ses buns e cars geniturs de pia memoria ein stai: Martin Antoni Solèr e Maria Ursula Ca- trina n. Nuth de Surrin. Havend il pign Leonard bein persolviu la scola de vischnaunca,

han bab e mumma termess lur Benjamin a scola ella claustra de Mustèr, nua ch' el ha fatg treis classas latinas, fertont ch' el ha continuau e finiu las autras cun liceum el collegi a Sviz.

Sur Leonhard Solèr

Suenter treis onns de teologia el seminari de S. Glezi a Cuera eis el vegnius ordinaus spiritual 1898 ed ha lu celebrau sia solemna messa nuziala ils 7 d' uost de quei onn a Lumbrein. Persolviu aunc in quart onn de studis teologics ei Sur Leonhard Solèr lu vegnius termess dagl uestg Battaglia sco plevon a Vrin, nua ch' el

ha pastoraü da 1899—1903. Per far ulteriurs studis all' universitad de Friburg ha el cun lubientscha de ses superiors remess sia pleiv e bandunau quella, mo enstagl de saver frequen- tar l' universitad sco planisau eis el vegnius ter- mess sco spiritual dils curants ad Arosa. Per seperfectzionar el franzos surpenda el allura suenter entgins meins il benefeci de vicari a Vevey, mo vegn da leu gia suenter in onn cla- maus anavos per sorprender il settember 1905 la nova pleiv de Rabiüs. Vesend cheu igl ur- gent basegns de baghiar baselgia eis el onns ora viagiaus per collectar ed ha rimnau per quei in- tent in considerabel fondo, mo ha allura suenter 15 onns resignau alla pleiv, surschond a siu beinvengonz successur la lavur ed il meret de baghiar la baselgia parochiala. Suenter ina pa- storaziun de treis onns sil crest de Nossadunna della Glisch e catechet a Trun ei Sur L. Solèr 1923 serendius sco plevon a Morissen, nua ch' el ha restaurau la baselgia parochiala e pasto- rau 13 onns.

Sur Solèr ha publicau in studi cultur-historic «Ils de Marmels-de Caduff a Morissen, Ina re- presentaziun de Nadal, «Ils treis sogns retgs», ina biografia de S. Pieder Canisi ed ei igl autur della presenta lavur historica «Flurs ord il cur- tin de Lumerins». Il capetel sursilvan ha elegiu el successivamen per siu secretari, camerer e decan.

Dapi 1936 ei Sur Solèr spiritual el spital de S. Clau a Glion e catechet dellas scolas digl in- stitut de S. Giusep.

Sur Gion Gieri Tumasch Casaulta

Quei augsegner ei naschius 1874 da S. Tumasch apiestel, ils 21 de december. Ses geniturs: Hercli Giusep Fidel Casaulta e Maria Onna Cristina, na. Caviezel. Il viv e talentau giu-

Sur Gion Gieri Casaulta

ven, nevs dil nunemblideivel plevon de Lumbrein Sur Gion Gieri Caviezel de Siat, ha fatg ses studis gimnasials a Mustér, Nossadunnaun ed ulteriurs studis a Friburg per allura entrar el seminari de S. Glezi a Cuera, nua ch' el ei 1899 vegnius ordinaus spiritual. Ils 6 d' uost 1899 ha

el celebrau solemnamein sia messa nuviala a Lumbrein e suenter il quart cuors teologic eis el 1900 vegnius clamaus sco plevon a Degen.

Sur Gion, sco el vegn numnaus dal pievel, ei staus successur de Sur Dedual, ch' ha pastoraus quella pleiv da 1851—1898. El ha igl emprem in suenter l' auter pegliau a mauns l' urgenta restauraziun dellas treis baselgias el vitg ed era della caplutta a Vattiz. Dasperas eis el sededicaus bia alla musica sacra ed ei cun auters confrars e laics sefatgs meriteivels per il cant cecilian en Lumnezia. Uestg Georgius ha honoraus siu operar cuagl uffeci de vicari episcopal, il qual el ha administraus da 1923—1931. Sco siu antecessur ha era Sur Gion giu stabla dimora ella pleiv dils de Fraissen, demaniera ch' el ha 1925 saviu festivar siu giubileum de 25 onns sco plevon de Degen. Ils engrazieivels parochians han undrau el cul dretg de vischin.

Sora Maria Sigismunda Meer

Als consorts Gion Giachen Martin Meer e Maria Nesa na. Walder de Sursaissa ei naschiu ils 13 de zercladur 1873 ina feglia, ch' ei vegnida battiada cul num Onna Maria Catrina. Cun agid de buns e generus parents, emigrai e domiciliai ella tiara de Columbus, ha la pietusa giuvna giu la ventira de saver ir ell' America e d' entrar leu en claustra e daventar Sora Maria Sigismunda digl uorden dil bien pastur. Dapi 1892 sesanfla ella en quella claustra a Columbus, Ohio, nua che la ventireivla sora s' occupescha — sco ella scriva — il pli cun l' instrucziun religiosa de giuvnas e cun dar a quella scola per lavurs manilas e de casa.

Possi quella humiliteivla viola verdegar e
prosperar aunc ditg el curtin de sia claustra,

Sora Maria Sigismunda Meer.

sededicond a sia biala missiun per il beinstar
de ses concarstgauns!

Suenter questa cuorta emigraziun sur mar per salidar leu quella vengonza flur dil curtin de Lumerins, returnein nus bugen puspei ella patria lumerina, nua che nus anflein per nies grond plascher novas flurs spiritualas.

Sur Gion Martin Capaul

Sur Gion Martin Capaul

Sia tgina ei stada a Havre, nua ch' ils geniturs: Gion Martin Capaul e Maria Barla na. Jeger, oriunda da Razen, ein stai emigrai e nua ch' els han anflau fortuna economica sco tonts

Grischuns serendi en Frontscha. La glisch dil mund ha sclariu ad el ils 8 de schaner 1894. Gia da giuven eis el turnaus a Razen ella patria della mumma per allura frequentar il gimnasi a Mustér ed a Sarnen. Suenter haver concludiu cun bien success ils studis gimnasials, eis el serendus el seminari de S. Glezi a Cuera per se-dedicar alla teologia e sepreparar per la clamada de spiritual. Ils 21 de december 1919 ha el obteniu l'ordinaziun sacerdotala. Sia messa nuviala ha el celebrau il di dils ss. affons innocents ella baselgia parochiala a Razen. Da 1920—33 ei Sur Gion Capaul staus plevon a Rabius, nua ch'el ha cun success collectau vinavon e lu baghiau la baselgia nova e dau a quella in oreifer bi ornamen intern. 1933 ha el surpriu la gronda pleiv de Glion ch'ei igl em-prem marcau sper las rivas dil Rein e Glogn.

In' autra flur spirituala, carschida ell' umbriva dil Péz Regina ei

Sur Rest Martin Gartmann

Ils 3 de december 1898, il di de S. Glezi, ha il tschiel schenghiau als consorts Gion Rest Cristoffel Gartmann e Maria Ursula Catrina, na. Casanova de Vrin, a Pruastg, lur emprem affon, ch'ha ella fontauna della renaschientscha spirituala survegniu il veritabel num lumnezian Rest Martin. Enten crescher si eis ei semussau, ch' il giuven mat Gartmann, «hortulan», savessi far honor a siu num era sco hortulan el curtin dil Segner. — Nomen est omen. Per secultivar sco tal, ha il talentus giuven frequentau il gimnasi a Mustér e Sviz e lu il seminari de s. Glezi a Cuera, nua ch'el ei vegnius ordinaus 1923 dagl uestg Georgius. Al pievel de siu liug nativ

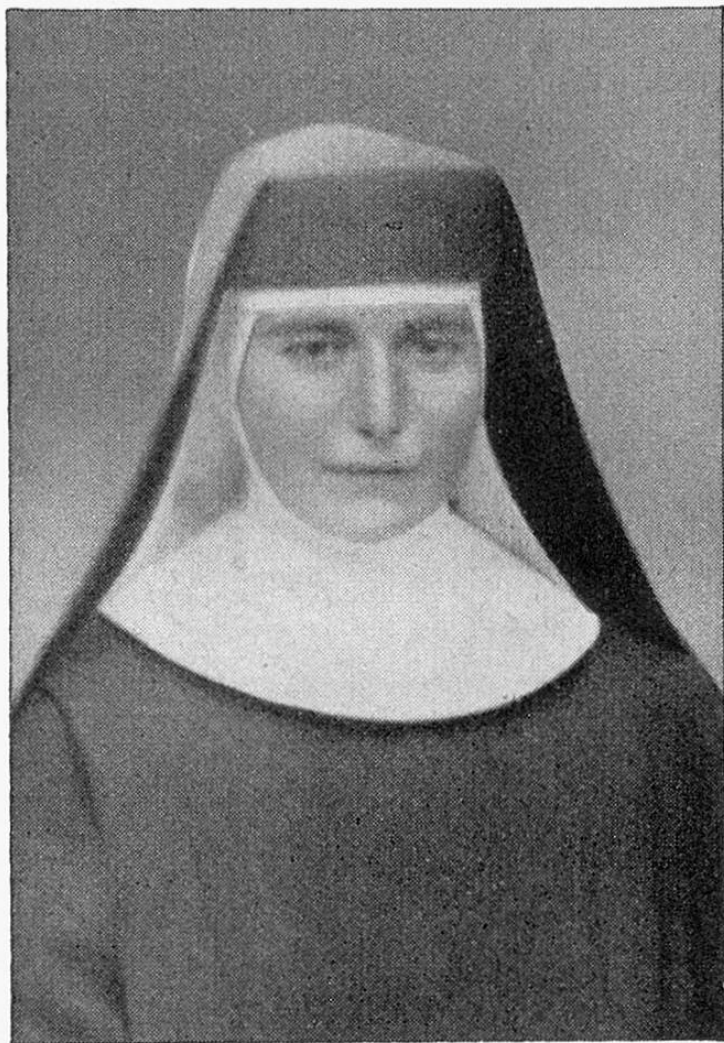
de Lumbrein sco dell'entira vallada ha el cun sia messa nuviala preparau ina grondissima legria. Suenter la davosa preparaziun el seminari ei il hortulan vegnius termess a Schlans per la cultivaziun digl iert dil Segner. Sper il quitau

Sur Rest Martin Gartmann

per las olmas ha Sur Rest Martin era capiu d'ornar la casa de Diu cun in gustus vestgiu niev. 1930 ha el suandau il clom della pleiv de Lags. En medem temps ha el giu la procura per ils fideivels a Flem. Semussond l'erecziun d'ina baselgia per la pastoraziun dils catolics en quei

liug d'industria d'jasters pli e pli per urgenta necessitad, ha Sur plevon Gartmann cun nunstunclenteivla premura luvrau per quei intent. Quella baselgia ei vegnida baghiada e messa

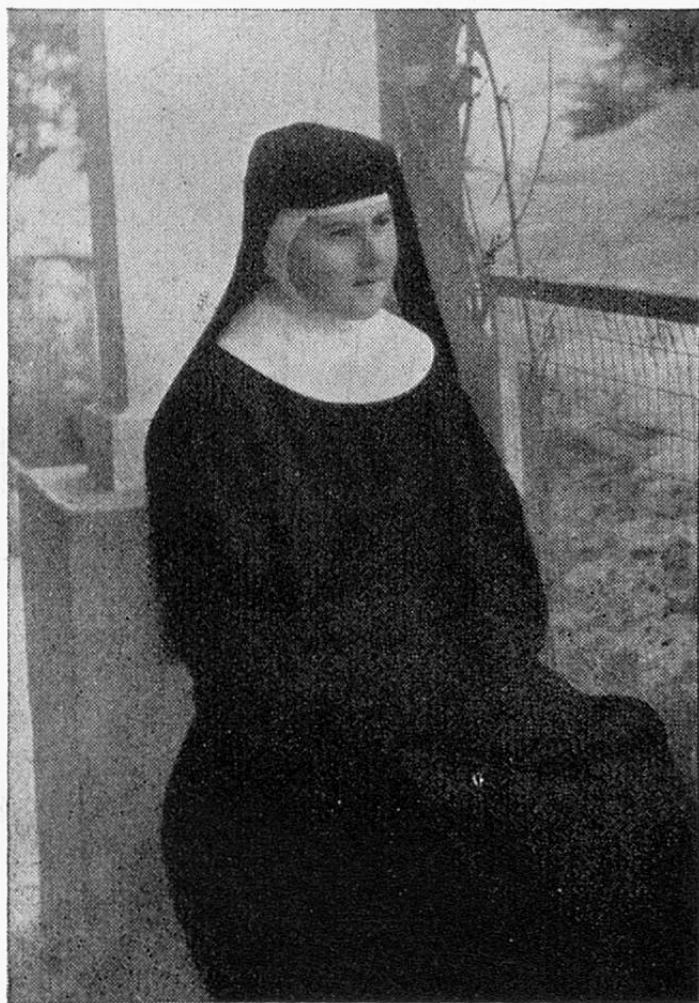
Sora Rosina Maria Gartmann.

sut tetg 1934 cugl agid e meret de Sur plevon Rest Martin, sco era la suandonta casa per-
venda.

Sur Gartmann ei sut il num litterar Martin de Lumerins era activs sco sribent belletristic en lungatg romontsch e tudestg. «An der Rhein-
quelle», raquintaziun. «Edelweis und Männer-

treu». Novelle aus den Bündner Bergen. Bern 1932. 2. ediziun. «Das Leben zweier Menschen» 1937. «Il barun de Razen». Drama grischun en 5 acts. Maggi, Glion. 1937.

El «Pelegrin» ha Sur Gartmann publicau divers fins products de sia musa en poesia e prosa. Era en organs tudestgs ha el menau sia productiva plema.

Sora Cecilia Capaul

La feglia Onna Maria Gartmann de Gion Rest Gartmann a Pruastg, pia ina sora de Sur Rest Martin Gartmann, naschida ils 3 de zercladur 1900, ei dapi 1924 la venerabla

Sora Rosina Maria Gartmann

ella congregaziun de S. Dumeni a Glion. In' autra venerabla sora digl institut a Glion

Sora Cecilia Capaul

ei medemamein derivonta dal curtin de Lumerins. Ella ei naschida ils 28 de fevrer 1901 sco feglia de Giachen Martin Capaul ed Onna Maria, na. Capeder ed ha obteniu il num de batten Maria Antonia. 1919 eis ella entrada ella congregaziun de Glion.

Ei semuossa, ch' il sulom de Pruastg el vast curtin de Lumerins ei daventaus fritgeivels sco buc in auter per flurs sigl altar dil Segner.

Sur Pieder Luis Gartmann

ei la tiarza flur de nos dis giu da quei sulom. Naschius ils 19 de zercladur 1909 sco feagl de Caspar Antoni Gartmann e Maria Ursula Barla, na. Derungs, ei il bien Luis serendus ord il miez de ses numerus fargliuns a Mustér ed a Sviz per far ses studis gimnasials. Era el ha la clamada sacerdotala menau el seminari de S. Glezi a Cuera, nua ch' el ha retschiert ils 7 de fenadur 1935 l'ordinaziun. Ils 28 dil medem meins ha el celebrau sia primizia a Lumbrein, ch' ei stada medemamein frequentada da numerus pievel. Dapi igl october 1935 funcziunescha Sur Luis sco pastur dellas olmas a Sur en Sursès sut il vegl casti dils nobels de Marmorera.

Per conclusiun de nies studi savein nus menzionar, che gia la quarta flur pigl altar dil Se-

gner prosperescha sin quei fretgeivel terren de Pruastg. Questa pli giuvna flur ei il frar de Sur Luis e senumna

Sur Pieder Luis Gartmann

Frater Jodocus Gartmann

che seprepara el seminari clerical de Schöneck per daventar missionari e menar pagauns al salit enten Christus.

Conclusiun

Hai jeu cun questa revista historica «Flurs ord il curtin de Lumerins» pudiu contonscher de clamar e mantener en buna memoria ils ault-reveri spirituals e las venerablas soras munies-sas ord la pleiv de Lumbrein e forsa aunc pudiu destadar tier in u l' auter giuven la clamada sacerdotala sco era tier ina u l' outra giuvna la clamada claustrala ed era pudiu dar curascha als clamai de suandar il clom de Christus: Sequere me — suonda mei! sche hai jeu contonschiu cumpleinamein miu intent e sun jeu cuntents.

Glion, 1938.

Igl autur.